

Original Research

Challenges and Needs of Students in the Field of Having Children

Fateme Malekkhani¹ **Fateme Bidoki²** **Zahra Malekkhani³**

¹. Ph.D student of social communication sciences, Faculty of social sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author) F.malekkhani@ut.ac.ir

². MS student of Agricultural Biotechnology, University of Tarbiat Modares, Tehran, Iran.

³. MS student of Population and family governance, University of Tehran, Tehran, Iran.

Background and Purpose

Solving the population problem needs a correct understanding of the objective and subjective barriers to having children. Some obstacles and needs in the field of childbearing are common among students and the rest of the society, but students have their own challenges too. These challenges become more evident as the level of education increases. Addressing this issue is necessary for certain reasons. First, the age of starting university education often coincides with the reproductive age. With the end of higher education, the reproduction tendency or capacity begins to decline, and new problems arise in this regard. Considering the general trend of university education in Iran, these problems pose serious challenges to the population in the long run. Especially, with the increasing admission of women to university and the importance of academic degrees in marriage, student couples face the challenges of education and, thus, have the least number of children. Second, with the long-term presence of top talents in universities and their greater exposure to these obstacles, the birth rate of this group gradually decreases and the country's genetic reserve of talents is depleted.

Relatively rich literature has been formed around the issue of student fertility and the relationship between education and childbearing in the world. All researchers agree on one point; with the increase in the level of education (especially for women), the fertility rate decreases. Some researchers point to the issues of climate, health, food security, biodiversity, energy and other vital resources as well as the need of developing countries to reduce population growth and evaluate this

phenomenon positively (Götmark & Andersson, 2020). In contrast, some have pointed to intelligent higher education. They believe that the reduction of childbearing in the educated classes of the society reduces the collective intelligence in the long term. So, they introduce it as a great risk for societies (Misenberg, 2008). In general, based on the existing research, bearing children among educated people decreases for several reasons including a) increase of the age of marriage and the high probability of permanent celibacy (Shen, 2018), b) lack of support during studies and pressure of roles, c) biological limitations, d) economic issues (e.g., the problem of housing, financing of students, and the economic conditions of women), e) change of cultural norms and the attitudes of educated people (Chaudhury, 1984), f) the relationship between marriage and having children (in many countries, this relationship is stronger among the educated), g) association of quantitative and qualitative values (i.e., tendency to increase the quality of parenting versus decreasing the quantity of children) (Cornett, 2020), h) sensitivity to parenting and a kind of idealism, i) more desire for and access to contraceptives, j) reduction of child mortality in families with higher education, and k) Reduced attractiveness of having children among the educated.

So far, various theories have been used to understand the relationship between the increase of education level and the decrease of fertility. A large number of researchers have explained this relationship by referring to the opportunity cost theory. Some have also combined this theory with others such as the theory of roles and the effect of human capital (Brüderl & Diekmann, 1997).

Method

The research data were collected in two stages. In the first stage, using the snowball method, 15 students of Sharif University of Technology, Science and Technology University, Amir Kabir University, Tehran University and Allameh Tabatabai University, including 10 women and 5 men, were identified, and semi-structured in-depth interviews were conducted with them. In order to achieve a more accurate understanding of the dimensions of the problem and have a greater diversity in the samples, the initial findings were used to extract the challenges of childbearing and formulate new questions in the form of an electronic questionnaire to distribute among university groups in the cyberspace. A total of 54 female and 6 male students, 13 of whom were single and 47 were married, answered the questions. The data were analyzed and evaluated with the thematic analysis method based on the model proposed by Attride-Stirling (2001).

Results

In the process of analysis, 75 basic themes, 8 organizing themes and 2 inclusive themes were identified. Individual, family, social and religious

motivations were included under the comprehensive theme of "need to have children". Also, economic, cultural, medical, psychological and support-facilitation needs were included under the inclusive theme of "obstacles to and prerequisites of having children".

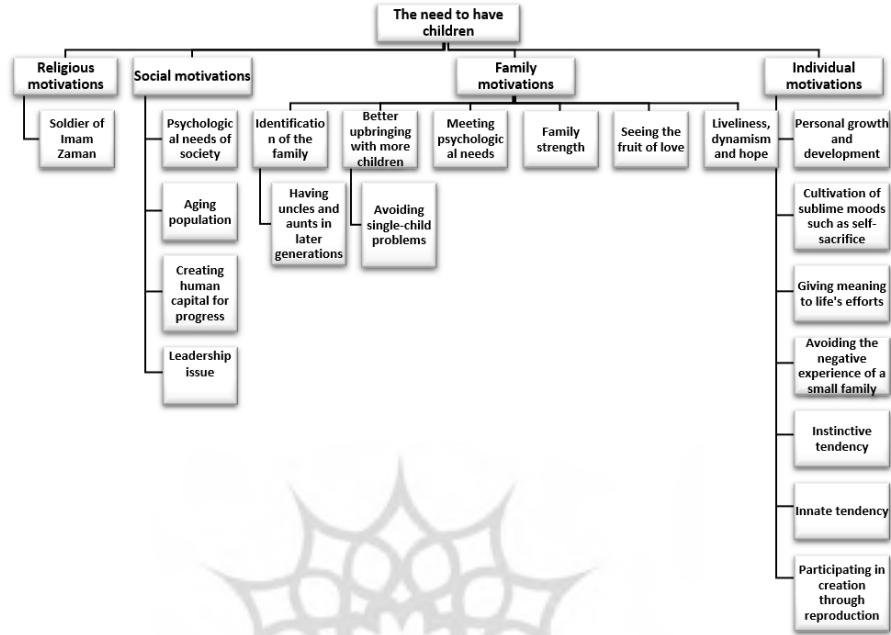

Figure 1. The need to have children

According to the findings, there seems to be a desire to have children among students, but some structural problems prevent them from thinking about having children or a large number of children. The male students mostly mentioned job and housing as their problems, and the female ones referred to the lack of academic, social and family support for childcare

Discussion and Conclusion

The results of this research show that the barriers to having children among students are very diverse. The factors that have turned raising children into a challenge for students mainly include the prohibition of employment during studies, too much academic preoccupation, lack of supportive organs for students, new attitudes about family size, induction of a feeling of being repulsed by others, and education, especially for mothers. To cope with these challenges, special policies and laws are needed. In many countries, family-friendly universities have been established to reduce the effect of such obstacles and facilitate the education of parents. These universities have created structures and facilities to provide material and psychological supports for parents (CohenMiller et al., 2018). The supports range from matrimonial dormitories, financial aids and scholarships for parents to psychological

and counseling services, flexible educational planning, and appropriate institutions such as child-parent libraries. These accommodations can be localized and reproduced in our country too.

Ethical Considerations: Informed consent was obtained from the individual participants in the study. To maintain confidentiality, the personal profile information of all the participants was removed.

Funding: There was no financial support for this study.

Authors' contribution: The first author is responsible for conducting the study and preparing the initial draft of the article, and the second and third authors collaborated in the interview process, compiling the online questionnaire and analyzing the data. All the authors read and approved the final manuscript.

Conflict of interest: The authors declare that they have no conflict of interests regarding this research.

Acknowledgment: We would like to thank the professors who guided us in the formation of the article design and compiling the findings. Also, the students who participated in the interview and preparation of the electronic questionnaire are appreciated.

Data Availability: The data used in this study are not publicly available due to their confidentiality. In case of request, contact by the email (f.malekkhani@ut.ac.ir).

References

- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405. doi: 10.1177/146879410100100307 [Link]
- Brüderl, J., & Diekmann, A. (1997). Education and Marriage. A comparative study. *Unveröffentlichtes Arbeitspaier*. [Link]
- Chaudhury, R. H. (1984). The influence of female education, labor force participation, and age at marriage on fertility behavior in Bangladesh. *Social Biology*, 31(1-2), 59-74. DOI: 10.1080/19485565.1984.9988562 [Link]
- CohenMiller, A. S., Saburova, A., & Sagitova, R. (2018). What is a Family-Friendly University Campus? A Pilot Study to Develop Student Research and Provide Practical Results. *American Journal of Qualitative Research*, 2(2), 103-119 [Link]
- Cornett, A. (2020). Analyzing the Relationship Between Female Education and Fertility Rate. *Drake Undergraduate Social Science Journal*. [Link]
- Götmark, F., & Andersson, M. (2020). Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC*

- Public Health*, 20(1), 1-17.
DOI: 10.1186/s12889-020-8331-7 [Link]
- Meisenberg, G. (2008). How universal is the negative correlation between education and fertility?. *Journal of Social Political and Economic Studies*, 33(2), 205. [Link]
- Shen, D. (2018). Better Educated, Fewer Divorces: The Impact of College Education Quality on Marriage Outcomes (No. 94198). *University Library of Munich, Germany*. [Link].

چالش‌ها و نیازهای پیش روی دانشجویان در حوزه فرزندآوری

فاطمه ملک‌خانی*^۱، فاطمه بیدکی^۲، زهرا ملک‌خانی^۳

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۸

چکیده

با توجه به تطبیق سن باروری با سن تحصیل و افول آن پس از اتمام تحصیلات عالی، نیاز است به فرزندآوری دانشجویان در حین تحصیل توجه ویژه‌ای انجام بگیرد. این مقاله به‌طور خاص بر نگرش‌ها و چالش‌های دانشجویان نسبت به مسئله فرزندآوری متمرکز است. گردآوری داده‌ها در دو مرحله انجام شد؛ در مرحله نخست با ۱۵ دانشجوی مصاحبه عمیق نیمه ساخت یافته انجام شد. در مرحله بعد با استفاده از یافته‌های ابتدایی سوالات جدیدی تدوین و در قالب پرسشنامه الکترونیک در فضای مجازی (گروه‌های دانشگاهی) منتشر شد و ۶۰ پاسخ معتبر دریافت شد. داده‌ها بر مبنای الگوی تحلیل مضمون آثرلید استرلینگ در یک فرآیند رفت و برگشتی کدگذاری شدند. در روند تحلیل ۷۵ مضمون پایه‌ای، ۸ مضمون سازمان‌دهنده و ۲ مضمون فراگیر شناسایی شدند. مضامین فراگیر «ضرورت فرزندآوری از نگاه دانشجویان» و «موانع و نیازهای دانشجویان در زمینه فرزندآوری» هستند. ذیل مضمون نخست ۴ مضمون سازمان‌دهنده «انگیزهای فردی»، «انگیزهای خانوادگی»، «انگیزهای اجتماعی» و «انگیزهای دینی» و ذیل مفهوم دوم، ۵ مضمون سازمان‌دهنده «نیازهای اقتصادی»، «نیازهای فرهنگی»، «نیازهای روانی»، «نیازهای حوزه سلامت» و «نیازهای تسهیلاتی-حمایتی» قرار دارد. در نهایت با مرور سیاست‌ها و قوانین موجود و استفاده از تجربه دانشگاه‌های دوست‌دار خانواده در جهان راهکارهایی برای ارتقاء وضعیت فرزندآوری در این قشر ارائه شد.

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

واژگان کلیدی

دانشجو، فرزندآوری، چالش‌ها، موانع، دانشگاه دوستدار خانواده.

ارجاع به مقاله:

ملک‌خانی، فاطمه، بیدکی، فاطمه و ملک‌خانی، زهرا. (۱۴۰۳). چالش‌ها و نیازهای پیش روی دانشجویان در حوزه فرزندآوری. *مطالعات زن و خانواده*، ۱۲(۳)، ۹۳-۱۳۴. DOI: 10.22051/jwfs.2024.44902.3019

F.malekxhani@ut.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی کارشناس ارشد بیوتکنولوژی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۳. دانشجوی کارشناس ارشد حکمرانی جمعیت و خانواده، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

هرگونه تلاش در راستای حل مسئله جمعیت، بدون فهم صحیحی از انگیزه‌های فرزندآوری و موانع عینی و ذهنی آن محکوم به شکست است و موجب هدر رفت منابع خواهد شد. در این پژوهش به دنبال دستیابی به چنین فهمی هستیم. بخشی از موانع و نیازهای حوزه فرزندآوری در میان دانشجویان و عموم جامعه مشترک است، درعین حال این قشر مشکلات و چالش‌های مخصوص به خودشان را هم دارند. چالش‌هایی که با بالا رفتن مقطع تحصیلی برجسته‌تر می‌شوند. پرداختن به این مسئله با توجه به دو نکته ضرورت بیشتری پیدا می‌کند:

نخست، اینکه سن آغاز تحصیلات دانشگاهی غالباً با سن باروری تطابق دارد و با پایان تحصیلات عالی، سن باروری سیر نزولی خود را پشت سر می‌گذارد و مشکلات جدیدی در این مسیر بروز می‌یابد، امکان داشتن فرزند بیشتر به خودی خود کاهش پیدا می‌کند و نهایتاً باید به یک یا دو فرزند اکتفا کرد. با توجه به عمومیت گرایش به تحصیلات دانشگاهی در ایران، این مسئله در درازمدت چالش‌های جدی در حوزه جمعیت ایجاد می‌کند.

دو اینکه با حضور طولانی مدت استعدادهای برتر در دانشگاه‌ها و مواجهه بیشتر آن‌ها با این موانع، فرزندآوری این قشر رفته‌رفته کاهش می‌یابد و ذخیره ژنتیکی کشور از این استعدادها تخلیه می‌شود. هر چند به‌طور قطع تمام افراد دارای هوش برتر در دانشگاه‌ها و مراکز علمی فعال نمی‌شوند و در هرکجای کشور و در هر شغل و منصبی حضور دارند اما آنچه بدیهی است این افراد در دانشگاه‌ها و مراکز علمی و در مقاطع تحصیلات تکمیلی متمرکزتر و فشرده‌تر حضور دارند و خصوصاً در ایران که تمایل به تحصیلات عالی فراوانی بیشتری نسبت به متوسط جهانی دارد این استعدادها راحت‌تر شناسایی می‌شوند. یعنی اگر در سایر کشورها استعدادهای برتر در میان مردم پراکنده‌اند و علاقه‌ای به شرکت در کنکور یا تحصیلات عالی ندارند و به این واسطه از یک پالایه عمومی نمی‌گذرند در ایران این اتفاق فراگیر است.

از سوی دیگر، درگذشته‌های نه‌چندان دور بانوان مستعد شناسایی نمی‌شدند و مردان مستعد به پشتوانه حمایت‌های همسرشان که غالباً خانه‌دار بود، می‌توانستند فرزندان زیادی بیاورند لذا چرخه تکثیر زن مستعد - چه از سمت مردان و چه از سوی زنان - با چالش جدی مواجه نبود. همان‌طور که در زندگی علما و اندیشمندان قدیم هم این مسئله مشهود است. اما در عصر حاضر با اقبال زیاد بانوان به تحصیل

و شرکت آن‌ها در رقابت‌های علمی چون کنکور، دختران مستعد نیز شناسایی می‌شوند و با ورود به تحصیلات دانشگاهی با موانع فرزندآوری مواجه خواهند شد. امروزه کفویت در حوزه علم نیز به یکی از حوزه‌های مهم کفویت برای ازدواج تبدیل شده و افراد تحصیل کرده ترجیح می‌دهند با هم‌نوعان خود ازدواج کنند. چنین پیوندهایی غالباً با نوعی از فعالیت فشرده علمی همراه است که مواجهه با فرزندآوری را در این قشر بازهم پیچیده‌تر کرده است. این فرایند به مرور زمان در چرخه تکثیر ژن مستعد تأثیر می‌گذارد و بانک ژنی ایران را فقیر می‌کند. مسئله‌ای که داریوش فرهود پدر علم ژنتیک ایران بارها نسبت به آن هشدار داده است (خبرگزاری ایسنا، ۱ دی، ۱۴۰۰). پایین آمدن متوسط بهره هوشی پس از چند نسل چالش‌های امنیتی زیادی برای کشور به وجود خواهد آورد و موجبات وابستگی بیشتر آن را فراهم خواهد آورد. هدف این مقاله شناخت چالش‌های دانشجویان در حوزه فرزندآوری و اهمیت پرداخت به آن است.

پیشینه پژوهش

حبیب‌پور گنابی و سلحشور (۱۴۰۱) مطالعه‌ای با عنوان مطالعه کیفی خشونت در بین کودکان همسران شهر چابهار انجام داده‌اند. نتایج نشان‌دهنده تبعیض جنسیتی، فرهنگ بومی سکوت و خشونت در بافت چابهار و خودکم‌بینی تعمیم یافته موجب به کاربردن استراتژی‌های فرار، جدایی و خودکشی می‌شود که پیامدهایی چون خشونت‌های نمادین، فیزیکی، جنسی و انزوای اجتماعی را به بار می‌آورد. ادبیات نسبتاً غنی حول مسئله میزان باروری محصلان و ارتباط میان تحصیل و فرزندآوری در جهان شکل گرفته است. همه پژوهشگران روی یک نقطه باهم اشتراک نظر دارند: با افزایش تحصیلات (خصوصاً در زنان) میزان باروری کاهش می‌یابد. برای مثال مقاله «همبستگی منفی بین تحصیلات و باروری چقدر جهانی است» می‌گوید یک همبستگی منفی بین تحصیلات و باروری در جوامع مدرن به‌طور منظم توصیف شده است. این همبستگی در زنان قوی‌تر از مردان است، در سطوح نسبتاً پایین رشد اقتصادی، اجتماعی و شناختی قوی‌تر است و در پیشرفته‌ترین جوامع ضعیف‌تر می‌شود. این رابطه در آمریکای لاتین و جنوب غربی آسیا قوی‌ترین است و در اروپای پروتستان ضعیف‌ترین است (میزنبرگ، ۲۰۰۸). تقریباً در ۴۰ درصد از کشورهایی که اطلاعات در دسترس دارند، زنان با هفت سال تحصیل یا بیشتر، کمتر از نیمی از زنان بدون تحصیلات فرزند خواهند داشت (وینبرگر، ۱۹۸۷). البته رابطه منفی بین تحصیلات و باروری یک پدیده نسبتاً جدید است. برای مثال، در اوایل قرن هفدهم،

انگلیسی‌های ثروتمند تقریباً دو برابر بیشتر از افراد فقیر فرزندان زنده مانده داشتند. این امر عمدتاً ناشی از باروری بیشتر ثروتمندان بود. از آنجایی که ثروتمندان باسوادتر از فقرا بودند، بین سواد و باروری نیز رابطه مثبت وجود داشت (کلارک، ۲۰۰۷ به نقل از میزنگ، ۲۰۰۸).

نسبت به این مسئله سه نوع نگاه وجود دارد: برخی آن را مثبت ارزیابی می‌کنند، برخی منفی و عده‌ای نیز صرفاً به عوامل شکل‌گیری آن می‌پردازند و از این رهگذر تحلیلی از وضع موجود ارائه می‌دهند.

الف) مثبت

گوتمارگ و اندرسون^۱ (۲۰۲۰) با اشاره به تأثیر رشد جمعیت بر تشدید مشکلات مرتبط با آب‌وهوا، سلامت، امنیت غذایی، تنوع زیستی، انرژی و سایر منابع حیاتی، تأثیر تحصیلات بر کاهش نرخ باروری را مثبت ارزیابی می‌کنند. ریندفس^۲ و همکاران (۱۹۹۶) با بیان اندک بودن نرخ باروری در میان زنان تحصیل‌کرده و اینکه مادران و پدران تحصیل‌کرده برای رسیدن به یک وضعیت باثبات و خوب اقتصادی از دواج و فرزندآوری را به تعویق می‌اندازند می‌گویند: ولی وقتی این افراد ازدواج می‌کنند ازدواجشان از سایرین پایدارتر است و کودکان شرایط بهتری را تجربه می‌کنند. برخی نیز کاهش نرخ باروری را به معنای منابع بیشتر به ازای هر فرزند و میزان سلامت و بقای بهتر برای مادران و کودکان می‌داند (پرادهان^۳، ۲۰۱۵). بسیاری نیز معتقدند کشورهای در حال توسعه، با پیشرفت در گذار جمعیتی، نیاز به کنترل جمعیت با ابزارهایی مانند تشویق به تحصیلات دارند (کارنت^۴، ۲۰۲۰، حق^۵، ۲۰۱۸، مارتین^۶، ۱۹۹۵، سیکوللا^۷، ۲۰۱۹، سفیری (۱۳۸۶)).

ب) منفی

میزنگ (۲۰۰۸) می‌گوید با افزایش تحصیلات، فرزندآوری کاهش می‌یابد و اگر فرض کنیم تحصیلات عالیه باهوش مرتبط است این روند باعث کاهش بهره‌هوشی جمعی در درازمدت خواهد شد. تحقیقات نشان می‌دهند رابطه تحصیل و باروری در کشورهایی که در سطوح متوسط توسعه اقتصادی و شناختی قرار دارند از بقیه کشورها منفی‌تر است. کمترین همبستگی منفی در کشورهای مرفه

¹. Götmark & Andersson

². Rindfuss

³. Pradhan

⁴. Cornett

⁵. Haq

⁶. Martin

⁷. ciccolella

با میانگین بهره‌هوشی بالا مشاهده می‌شود. این مقاله با اشاره به بحث هوش و رابطه تحصیل و باروری در جهان می‌گوید در گذشته افراد ثروتمند هم تحصیل بهتری داشتند هم باروری بیشتری ولی در روندهای کنونی با افزایش تحصیلات عالی که به احتمال زیاد با بهره‌هوشی مرتبط است شاهد کاهش باروری هستیم.

روی و همکاران^۱ (۱۹۹۹) می‌گویند تحصیلات عالی پدر و مادر از دو جهت می‌تواند با هوش فرزند مرتبط باشد. والدین با تحصیلات بالاتر احتمال بیشتری برای انتقال ژن‌های مرتبط با ضریب هوشی بالاتر دارند و همچنین محیط‌های محرک فکری بیشتری را برای فرزندانشان فراهم می‌کنند. حداقل در میان نوزادان و کودکان شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد بخشی از همبستگی بین محیط خانه و هوش فرزندان به صورت ژنتیکی میانجی‌گری می‌شود و همکاران ۱۹۹۰، روی و همکاران، ۱۹۹۹) در مورد اثرات منفی کاهش باروری پژوهش‌های بسیاری در جهان شکل گرفته است. یکی از موضوعات مهم، رابطه قدرت با جمعیت و بحران‌های حاصل از کاهش جمعیت در کشورهای دارای نرخ فرزندآوری پایین است.

ج) علل میانجی: رابطه تحصیلات و فرزندآوری از مجرای برخی علل به وقوع می‌پیوندد که در ادامه معرفی می‌شوند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

---

^۱. Rowe

۱. افزایش سن ازدواج و مجرد قطعی: پژوهش‌هایی از اسپانیا، هند و چین حکایت از میانجی‌گری قوی مجرد برای کاهش باروری دارند. دانشجویان و تحصیل‌کردگان (خصوصاً در زنان) بیش از سایرین مجرد می‌مانند و این به نوبه خود باروری را کاهش می‌دهد (ریکونا و سالازار^۱، ۲۰۱۴، ویکرام^۲، ۲۰۲۳، هو و سان^۳، ۲۰۲۱). هوم^۴ (۱۹۸۶) در توضیح این مسئله می‌نویسد هر چند ازدواج مزایایی مانند عشق، همراهی و زندگی جنسی منظم دارد ولی در عین حال هزینه‌هایی مانند کاهش آزادی و حریم خصوصی و بار نامتناسبی از کارهای خانه برای زنان هم دارد. از سوی دیگر وضعیت اقتصادی دانشجویی ناپایدار امکان این روابط را کم می‌کند. دانشجویان ناچارند وقت کمتری برای پر کردن و تمرکز بیشتری بر آینده به قیمت از دست دادن لذت‌های زندگی داشته باشند. آن‌ها همچنین تحمل کمتری در مورد نابرابری‌های زندگی دارند. هو و سان (۲۰۲۱) یکی از دلایل مهم این رابطه را در چین، بالا بودن قیمت مسکن و انتظارات زیادی که از افراد با تحصیلات بالا وجود دارد می‌دانند.

برخی نویسندگان استدلال می‌کنند زنان با تحصیلات عالی از نظر اقتصادی مستقل هستند بنابراین می‌توانند از ازدواج خودداری کنند و افزایش تحصیلات نه تنها ازدواج را به تأخیر می‌اندازد بلکه از شدت ازدواج نیز می‌کاهد (برودل و دیکمن^۵، ۱۹۹۷). شن^۶ (۲۰۱۸) نشان می‌دهد به طور کلی تحصیلات دانشگاهی بهتر با ازدواج پایدار، احتمال ازدواج کمتر، ازدواج به تعویق افتاده و احتمال ازدواج مجدد کمتر، مرتبط است. البته پژوهش‌ها حکایت از تفاوت رابطه تحصیل، ازدواج و باروری میان زنان و مردان دارند (مارینی^۷، ۱۹۷۸، باگوس و تراگیدی^۸، ۲۰۱۷) زنانی که تحصیلات عالی را دنبال نمی‌کنند، مدت کوتاهی پس از دبیرستان ازدواج می‌کنند، در حالی که مردان تمایل دارند بدون توجه به رفتار تحصیلی‌شان دیرتر ازدواج کنند (مارینی، ۱۹۷۸). به طور کلی به نظر می‌رسد تأثیر بیشتر آموزش بر تولید مثل زنان نسبت به مردان، جهانی است و تفاوت زن و مرد در مناطقی با نقش‌های جنسیتی سنتی، کمتر از مناطقی است که زنان آزادتر دارند (میزنبرگ، ۲۰۰۸).

1. Requena & Salazar

2. Vikram

3. Hu & Sun

4. Hoem

5. Brüderl, & Diekmann

6. Shen

7. Marini

8. Bagavos & Tragiki

سفیری (۱۳۸۶) نشان می‌دهد با بالا رفتن تحصیلات، سن ازدواج بالا می‌رود، میزان آزادی زنان در انتخاب همسر افزایش می‌یابد و تعداد فرزندان کاهش می‌یابد. چابکی (۱۳۹۵) به دنبال فهم عوامل مجرد قطعی دختران ۴۵ سال به بالای تهران، یکی از عوامل کاهش دهنده جاذبه ازدواج را معرفی تحصیلات و استقلال اقتصادی دختران به عنوان موفقیت در جامعه معرفی می‌کند.

حسینی (۱۳۹۲) با اشاره به غلبه ۶۰ به ۴۰ ورودی‌های دختر دانشگاه در ایران این مسئله را در کنار اهمیت پیدا کردن کفویت تحصیلی در سال‌های اخیر باعث افزایش سن ازدواج دختران، کاهش شانس آن‌ها برای ازدواج و احتمال مجرد قطعی آن‌ها دانست. بانکی پور فرد و همکاران (۱۳۹۰) اشاره دارند بالا رفتن تحصیلات در پسران باعث به تعویق افتادن زمان سربازی، اشتغال و آمادگی برای ازدواج می‌شود و در دختران نیز به علت ایجاد دل‌مشغولی و دغدغه منجر به تعویق ازدواج می‌شود. در دختران با تحصیلات بالا احتمال پیدا کردن کفو از لحاظ تحصیلی کمتر شده (و دامنه انتخابشان محدودتر می‌شود). کاوه‌فیروز و همکارانش (۱۳۹۳) افزایش تحصیلات دختران را با افزایش سطح توقعات اجتماعی آن‌ها مرتبط می‌دانند و این مسئله را به عنوان یک متغیر مهم در افزایش سن ازدواج معرفی می‌کنند. باقری و همکاران (۱۳۹۸) از انتخاب آگاهانه دختران تحصیل کرده به ازدواج دیرهنگام و معنا بخشی به آن می‌گویند و رجبی (۱۳۸۶) طولانی بودن دوران تحصیل را به عنوان عاملی برای افزایش سن ازدواج و احتمال مجرد قطعی اضافه می‌کند. به گفته او در گذشته یک نوجوان آموزش‌ها و مهارت‌های لازم برای تشکیل خانواده را به شکل سنتی کسب کرده و آماده ازدواج بود. ولی در عصر حاضر افراد به خاطر وابستگی جایگاه اجتماعی و اقتصادی به تحصیلات، نیاز دارند زمان زیادی را صرف این مسئله کنند. گرایلی و پناهی (۱۳۹۵) ترس از ناتوانی در انجام مسئولیت‌های خانوادگی در حین تحصیل و لطمه خوردن به درس را عامل مهمی برای تأخیر در سن ازدواج معرفی می‌کنند.

۲. نبود حمایت در هنگام تحصیل و فشار نقش‌ها: ملینسکروت و لیونگ^۱ (۱۹۹۲) نشان می‌دهند در تحصیلات تکمیلی، زنان به‌طور قابل‌توجهی علائم استرس بیشتر و حمایت کمتری از بخش‌های خانوادگی گزارش کردند. خصوصاً با توجه به وجود درصد بالایی از مادران مجرد بحث مراقبت از کودک و فقر یکی از موارد مهم در استرس زنان محصل است. برند و دیویس^۲ (۲۰۱۱) نیز نشان می‌دهند پیش‌زمینه تحصیلی اثر مهمی بر باروری دارد و زنان محروم تحصیل‌کرده باروری کمتری از زنان با پشتوانه تحصیل‌کرده دارند چراکه دسته دوم امکان دریافت حمایت در تحصیل را بیشتر دارند. زنانی که کمترین احتمال تحصیل در دانشگاه را دارند، بیشترین تأثیر دانشگاه را بر باروری تجربه می‌کنند. بسترهای اجتماعی - اقتصادی مانند: نژاد، قومیت، درآمد خانواده، تحصیلات خانواده، سلامت خانواده و تعداد اعضای آن اثر مهمی بر باروری دانش‌آوران دارند. کراینفلد و کونیازکا^۳ (۲۰۰۸) این امر را به سیاست‌های اجتماعی و عدم حمایت دولتی مرتبط می‌دانند. حاجیان و مکتوبیان^۴ (۱۳۹۴) نیز میل به پیشرفت در درس و شغل و نبود حمایت‌های لازم را مانعی برای فرزندآوری در اقشار تحصیل‌کرده معرفی کردند.

۳. محدودیت‌های بیولوژیکی: مادران تحصیل‌کرده به خاطر تحصیلات، زایمان اول خود را به تأخیر می‌اندازند و به همین دلیل از لحاظ بیولوژیکی فرصت زیادی برای داشتن فرزندان بیشتر ندارند و داشتن اولین فرزند در سنین بالاتر و بی‌فرزند ماندن در میان زنان با تحصیلات عالی رایج‌تر است (ایمپیکیاتور و زونا^۴، ۲۰۱۸).

۴. مسائل اقتصادی: افراد دارای تحصیلات عالی به نوع تأثیر اقتصادی را بر باروری تجربه می‌کنند:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹. Mallinckrodt & Leong

². Brand & Davis

³. Kreyenfeld & Konietzka

⁴. Impicciatore & Zuanna

الف) مشکل مسکن و تأمین مالی دانشجویان: دانشجویان در هنگام تحصیل به دلیل عدم امکان اشتغال تمام وقت از نظر تأمین هزینه‌های زندگی و تهیه مسکن مناسب دچار مشکل می‌شوند. هوم (۱۹۸۶) به دوره‌ای از تاریخ سوئد اشاره می‌کند که در آن قیمت مسکن افزایش می‌یابد، حمایت‌های دانشجویی کاهش می‌یابد و با کاهش حقوق دانشگاهیان انگیزه‌های اقتصادی درس خواندن کم‌رنگ می‌شود. در این ایام زندگی با والدین بیشتر شده و ازدواج و همبازی به کمترین حد خود می‌رسد. ب) بهبود شرایط اقتصادی زنان: پس از اتمام تحصیلات خصوصاً برای بانوان باروری معادل خواهد بود با از دست دادن فرصت‌های شغلی مناسب و ناتوانی در ورود به مشاغل تمام وقت و این مسئله موجب اجتناب از فرزندآوری می‌شود (لم و همکاران^۱، ۲۰۱۶).

با این حال اثر اقتصادی در همه جا یکسان نیست. برای مثال برودل و دیکمن (۱۹۹۷) نشان می‌دهند در آلمان شرقی که سیاست‌های سوسیالیستی دارد رابطه میان تحصیلات و ازدواج خیلی کمتر از آمریکا و آلمان غربی بود به دلیل اینکه تسهیلات دولتی برای تشکیل خانواده بیشتر در اختیار است و سیاست‌های حمایت از خانواده در این کشور بیشتر است.

۵. تغییر هنجارهای فرهنگی و نگرش جوانان: چادهااری^۲ (۱۹۸۴) اشاره دارد تحصیلات با نقشی حیاتی در شکل دادن به نگرش‌ها، نظرات و ارزش‌ها، قرار گرفتن در معرض ایده‌های جدید و شیوه‌های زندگی جایگزین ممکن است فرد را به زیر سؤال بردن هنجارها و شیوه‌های سنتی سوق دهد و بر نقش تولیدمثل آن‌ها اثر بگذارد (کاساردا و همکاران، ۱۹۸۶؛ ایزمون، ۱۹۸۷؛ دوریس، ۱۹۹۲، چادهااری ۱۹۸۴) به طور مثال پیشینه‌های اجتماعی-اقتصادی و دستاوردهای تحصیلی و شغلی برای زنان برتر هویت آفرینی می‌کنند همان‌طور که فرزندآوری و مادری برای زنان جوان محروم‌تر هویت اجتماعی ایجاد می‌کند (ادین و کفلاس ۲۰۰۵؛ فورستنبرگ ۱۹۷۶؛ ویلسون ۱۹۸۷، چادهااری ۱۹۸۴). گوتمازگ و اندرسون (۲۰۲۰) نشان می‌دهند باروری با دین‌داری رابطه مثبت دارد اکبری و شعاع کاظمی (۱۴۰۱) نیز مهمترین عامل گرایش به فرزندآوری در میان زنان تحصیل کرده ایرانی را باورداشت‌های دینی آنها معرفی می‌کنند.

^۱. Lam, Sedlacek & Duryea

^۲. Chaudhury

۷. ارتباط بین ازدواج و فرزندآوری: در میان زنان تحصیل‌کرده بین ازدواج و باروری رابطه مستحکم‌تری نسبت به زنان کم‌سواد وجود دارد. فورستنبرگ (۲۰۰۳:۳۶) اشاره دارد امروزه «ازدواج به یک کالای تجملی تبدیل شده است» که مختص زنان دارای مزیت است و از آنجایی که زنان دارای مزیت و تحصیل‌کرده تمایلی به درگیر شدن در فرزندآوری غیر ازدواجی ندارند، تأخیر زناشویی با تأخیر باروری همراه است (کوکت و همکاران، ۲۰۰۲، برنند و دیویس ۲۰۱۱).

۸. مبادله کمی و کیفی: کرن (۲۰۲۰) اشاره دارد زنانی که آموزش رسمی بیشتری دریافت می‌کنند، تمایل دارند تعداد فرزندان کمتری داشته باشند اما منابع بیشتری را به هر فرزند اختصاص دهند.

۹. حساسیت نسبت فرزند پروری: نازوکی (۲۰۱۷) به جای تأکید بر مباحث اقتصادی و اجتماعی به تأثیر عوامل روانی در تصمیم‌گیری برای بارداری می‌پردازد. او می‌گوید رابطه معکوس بین باروری و تحصیلات زنان را می‌توان تا حدی با آگاهی زنان تحصیل‌کرده از وظایف و بارهای فرزندآوری توضیح داد. هوندا (۲۰۰۸) نشان داد که زنان با تحصیلات عالی تمایل به داشتن احساس مسئولیت قوی در زمینه فرزندآوری دارند. برای آن‌ها، فشار "مادر کامل" بودن مانعی برای داشتن فرزندان بیشتر است (نازوکی، ۲۰۱۷) وینبرگر (۱۹۸۷) نیز می‌گوید: آموزش می‌تواند از مسیر اثرگذاری بر نگرش‌ها، ارزش‌ها و باورها، شیوه‌ای از تربیت فرزند را به وجود بیاورد که از نظر زمانی و مالی برای والدین هزینه‌بر است.

۱۰. پیشگیری از بارداری: چادهاری (۱۹۸۴) نشان می‌دهد تحصیلات بیشترین ارتباط را با استفاده از روش‌های پیشگیری از بارداری دارد و همچنین یکی از متغیرهای مهم توضیح‌دهنده رفتار باروری است. تحصیلات، با افزایش اطلاعات در مورد تنظیم خانواده و القای حس کنترل بر سرنوشت فرد می‌تواند مشوقی برای تلاش در جهت کنترل فرزندآوری باشد. همچنین پتانسیل درآمد زوجین را افزایش می‌دهد و طیف وسیعی از روش‌های پیشگیری از بارداری را مقرون به صرفه می‌کند (وینبرگر، ۱۹۸۷). زنان تحصیل‌کرده نه تنها میزان استفاده از روش‌های پیشگیری از بارداری بسیار بالاتری دارند، بلکه بیشتر از هم‌تایان بی‌سواد خود به روش‌های مؤثر متکی هستند (مارتین^۱، ۱۹۹۵). مطالعه‌ای در چین نشان داد: کمتر از ۵۰ درصد از دانشجویان تحصیلات تکمیلی با همسر خود زندگی می‌کردند و بیش از ۶۰ درصد همیشه از روش‌های پیشگیری از بارداری استفاده می‌کردند (جی و یان^۲، ۱۹۹۷).

^۱. Martin

^۲. Ji & Yan

۱۱. کاهش مرگ و میر کودکان: زنان تحصیل کرده تر در مورد مراقبت های دوران بارداری و سلامت کودکان بیشتر می دانند و از این رو ممکن است باروری کمتری داشته باشند زیرا اطمینان بیشتری به زنده ماندن فرزندانشان دارند (کارنت^۱، ۲۰۲۰).

۱۲. جذابیت فرزندآوری: خط استدلال دیگری می گوید اکثر مردم ترجیح می دهند با کسانی که شبیه خودشان هستند تعامل داشته باشند در نتیجه، کودکان برای افرادی که از نظر فکری کم مهارت هستند جذاب تر از کسانی هستند که علایق فکری بسیار توسعه یافته دارند. این به عنوان یکی از دلایل تداوم تفاوت های باروری تحصیلی حتی در پیشرفته ترین جوامع مطرح شده است (میزنبرگ، ۲۰۰۸).

مطالعه پیشینه پژوهش در مناطق مختلف جهان نشان می دهد کاهش باروری در اثر افزایش تحصیلات یک پدیده تقریباً جهانی است. با این حال این اتفاق در مناطق مختلف مسیرهای متفاوتی را نشان می دهد. برای مثال ارتباط میان ازدواج و فرزندآوری در کشورهای آسیایی و شرقی همچنان مهم است ولی این ارتباط در کشورهای غربی از بین رفته و لذا تفاوت هایی میان اقشار تحصیل کرده و کم سواد از این لحاظ دیده می شود. تأثیر اقتصاد و مسکن در کشورهای کمونیستی و دارای حاکمیت سوسیال کمتر از کشورهای لیبرال است. همچنین تأثیر دین و فرهنگ در برخی مناطق عوامل دیگر راتحت الشعاع قرار داده است. در پژوهش های موربررسی توسط محقق تحلیل جامعی در مورد عوامل مؤثر بر باروری محصلان در داخل کشور و موانع پیش روی آنان دیده نشد. این پژوهش به طور خاص بر عوامل مؤثر بر فرزند خواهی دانشجویان ایرانی تمرکز دارد

فتائی و همکاران (۱۴۰۱) مطالعه ای با عنوان مطالعه زمینه ها و پیامدهای کودک همسری در استان لرستان انجام داده اند. نتایج نشان داده مشروعیت قانونی، سنت ها، فضای آشفته خانواده، هنجار پاک-دانی و ترک تحصیل از علل عمده کودک همسری است. نقی زاده و میرغفوروند (۱۴۰۱) مطالعه ای با عنوان دانش و نگرش مادران دختران نوجوان در مورد ازدواج زودرس، علل و پیامدهای آن انجام دادند. یافته ها نشان داد سطح ضعیف دانش و آگاهی در مادران یکی از دلایل ازدواج در سنین پایین کودکان است. پورطالب و موسویان النجق (۱۴۰۰) مطالعه ای با عنوان "کودک همسری: رویکردی پدیدارشناسانه انجام داده اند. نتایج نشان داده افراد با توجه به تجربیات شخصی خود راهکارهای مختلفی در جهت رفع چالش های کودک همسری پیشنهاد داده اند. حاجیلو و همکاران (۱۴۰۰) مطالعه ای

¹. Cornett

باعنوان علل زمینه ساز کودک همسری (مطالعه موردی زنان دارای تجربه زیسته مراجعه کننده به مراکز بهداشتی شهر تبریز) انجام داده‌اند. یافته‌ها نشان دادند بلوغ جنسی زودرس، مردسالاری، تعصبات مذهبی، موقعیت محل زندگی و زندگی با پدر و مادر ناتنی مهمترین علل زمینه‌ساز کودک همسری در شهر تبریز است. مینا و کریمی خنجری (۱۳۹۹) مطالعه‌ای با عنوان عوامل مؤثر بر ازدواج کودکان انجام داده‌اند. یافته‌ها در پژوهش آن‌ها تأیید کرده‌اند که عواملی مثل مردسالاری، نامنی و جنگ، به رسمیت- شناختن توسط قانون، فرهنگ، وضعیت اقتصادی و اجتماعی و مانند آن از اهم مسائل هستند که سبب اصلی ازدواج کودکان هستند. اسدپور و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان فهم مسئله ازدواج در دوران کودکی از نگاه کودک- زنان ازدواج کرده خراسانی زیر ۱۸ سال انجام داده‌اند. یافته‌ها نشان دادند عواملی از جمله زمینه خانوادگی (وجود نامادری، طلاق، اعتیاد، فقر، رهایی از محدودیت‌های خانوادگی و مانند آن) و باور و مبانی اعتقادی و مذهبی منجر به ازدواج زود هنگام می‌شود. فرهمند و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان واکاوی تجارب زناشویی کودک همسری در میان زنان شهرستان سیرجان کرمان انجام داده‌اند. آن‌ها در این پژوهش ریشه ضعف و مسائل خانوادگی در روابط زناشویی را به ازدواج زودهنگام با محدودیت منابع فرهنگی، اجتماعی، شناختی و مهارت‌ها مرتبط می‌دانند.

آذینار و همکاران^۱ (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان تصورات از کودک همسری در دانش‌آموزان مدارس دوره متوسطه در مناطق روستایی انجام داده‌اند. نتایج مطالعه حاکی از آن است که از هر ۸ نوجوان یک نفر دارای وضعیت مطلوبی نسبت به درک کودک همسری (کمتر از ۱۹ سال) است و همچنین تفاوت زیادی در ادراک پسران و دختران نوجوان در مورد کودک همسری وجود ندارد. فاطیما^۲ (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان توسعه روستایی و آموزش: راهبردهای انتقادی برای پایان دادن به کودک همسری انجام داده‌است. نتایج نشان دادند هم‌بستگی مثبت بین کودک همسری و فقر روستایی وجود دارد. کرافت و همکاران^۳ (۲۰۲۲) پژوهشی با عنوان تعارض و ازدواج کودک همسری انجام داده‌اند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد تعارض به عنوان یک عامل کلیدی، اما محتمل باید در جهت کاهش کودک همسری در نظر گرفته شود. سابرامانی و همکاران^۴ (۲۰۲۲) پژوهشی با عنوان کودک همسری در جنوب آسیا: یک مرور نظام‌مند انجام داده‌اند. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که محل سکونت روستایی، تحصیلات پایین، زمینه اقتصادی

¹. Azinar et al

². Fatima

³. Subramanee et al

⁴. Krafft et al

ضعیف و کمتر قرارگرفتن در معرض رسانه از مهمترین دلایل کودک‌همسری هستند. یافته‌های آنان نشان دادند سکونت در روستایک عامل خطر در کودک‌همسری یا ازدواج زودهنگام است که باید مورد توجه قرار گیرد. میترا و همکاران^۱ (۲۰۲۰) پژوهشی با عنوان آیا کودک‌همسری برای رشد کودکان اهمیتی دارد؟ انجام داده‌اند. نتایج آن‌ها حاکی از اهمیت کودک‌همسری بر رشد کودکان و تأثیر نامطلوب آن بر رشد جمعیت، بهداشت، آموزش و نابرابری است. آهونسی و همکاران^۲ (۲۰۱۹) مطالعه‌ای با عنوان کودک-همسری در غنا: شواهدی از یک مطالعه چند روشی انجام داده‌اند. نتایج آن‌ها حاکی از تأیید پیامدهای نامطلوب سلامتی در کودک‌همسری از جمله: فقر، بارداری زودرس، کودکی کوتاه و خشونت‌های جسمانی و روانی دارد. راج و همکاران^۳ (۲۰۱۹) مطالعه‌ای با عنوان دانش‌آموزان و عروس‌ها: تحلیل کیفی رابطه بین تحصیلات دختران و کودک‌همسری در اتیوپی و هند انجام داده‌اند. نتایج آن‌ها نشان داد کودک‌همسری مانعی بر راه تحصیل دختران است که با ازدواج در سنین پایین و کم‌ارزش شمردن تحصیل با مانعی بزرگ بر سر راه تحصیل و آموزش روبه‌رو می‌شوند.

مطالعات مرور شده در بالا جهت تأیید پیامدهای منفی کودک‌همسری و همچنین انواع آسیب‌هایی که دختران بعد از ازدواج در سنین پایین با آن مواجه می‌شوند. اغلب مطالعات روستازیستی، فقر و عدم دانش و سواد کافی را در کنار نقش پررنگ سنت‌ها از عوامل اصلی کودک‌همسری می‌دانستند. مطالعات بالا در نتیجه اهمیت بررسی دقیق و علمی خصوصاً از نگاه خود دختران نوجوان هستند. در این مطالعه ما قصد داریم کودک‌همسری و تجربه ازدواج در سنین پایین را از دیدگاه خود دختران جوان درک کنیم و کشف کنیم زنان دارای تجربه کودک‌همسری، چگونه این پدیده را تجربه و تفسیر می‌کنند.

ادبیات نظری

تاکنون نظریات مختلفی برای فهم ارتباط میان بالا رفتن تحصیلات و کاهش باروری مورد استفاده قرار گرفته‌اند. تعداد زیادی از آن‌ها با استناد به نظریه هزینه فرصت^۴ در صدد تبیین این پدیده هستند. هزینه حسابداری پولی است که برای یک چیز می‌پردازیم ولی هزینه فرصت چیزهای دیگری است که می‌توانستیم با آن پول به دست بیاوریم. به عبارت دیگر هزینه فرصت، ارزش بهترین گزینه‌ای است که با انتخاب گزینه‌ای دیگر از بین می‌رود (لیپسی و هابری، ۱۳۸۷، میر معزی، ۱۴۰۲) الوود و

¹. Mitra et al

². Ahonsi et al

³. Raj

⁴. opportunity cost

جنکس (۲۰۰۴) می‌گوید زنانی که سطح تحصیلات بالاتر و دستمزدهای بالقوه بالاتری دارند، با «هزینه فرصت» های بالاتری برای فرزندآوری مواجه می‌شوند لذا هر چه درآمد (و سطح تحصیلات) بالاتر باشد، باروری کمتر است، زیرا هزینه فرصت فرزندآوری افزایش می‌یابد.

برودل و دیکمن (۱۹۹۷) این نظریه را با نظریات دیگر ترکیب می‌کنند. آن‌ها تحت الگوی سنتی تقسیم‌کار اثر تحصیلات بر ازدواج را در دو مسیر علی‌پی می‌گیرند: اثر نهاد و اثر سرمایه انسانی. اثر «نهاد» با نظریه نقش‌ها قابل تبیین است: ۱. دانشجویان هنوز برای نقش بزرگسالان آماده نشده‌اند. ۲. تحصیل زمان زیادی می‌طلبد که به نقش‌های دیگر فرصت نمی‌دهد. ۳. انتظارات هنجاری زیادی وجود دارد که طبق آن افراد متأهل باید از نظر مالی خودکفا باشند. لذا نقش دانشجویی و همسری ناسازگار است. اثر «سرمایه انسانی» می‌گوید افراد با تحصیلات بیشتر، نرخ ازدواج دائمی کمتری دارند. خصوصاً علاقه ازدواج و تشکیل خانواده در بین زنان در دوره‌های آموزشی طولانی‌تر کمتر است. چراکه با ازدواج سرمایه انسانی و شغل حرفه‌ای آن‌ها به خطر می‌افتد و یا اینکه تحت فشار مضاعف واقع می‌شوند ولی در مورد مردان چون سرمایه انسانی‌شان مثبت است احتمال ازدواج بیشتر می‌شود. فرضیه آن‌ها به این ترتیب است: ۱. تأثیر «نهاد»ی آموزش باعث کاهش شدت ازدواج در زمان تحصیل برای هر دو جنس می‌شود. ۲. پس از اتمام تحصیل اثر «سرمایه انسانی» تمایل به ازدواج را در مردان با تحصیلات عالی افزایش داده و در زنان کاهش می‌دهد. و در نهایت هر دو این آثار در کنار هم سن ازدواج را بالا می‌برد به همین منوال کیم^۱ (۲۰۱۶) به برخی مکانیزم‌هایی که بر تصمیم باروری زنان تحصیل کرده تأثیر می‌گذارد اشاره می‌کند: (۱) درآمد نسبتاً بالاتر و در نتیجه امکان از دست رفتن درآمد بالاتر به دلیل بچه‌دار شدن، آن‌ها را به خواستن فرزندان کمتر سوق می‌دهد. (۲) مراقبت بهتر این زنان، سرمایه انسانی فرزندان را افزایش می‌دهد و نیاز اقتصادی به فرزندان بیشتر را کاهش می‌دهد.

امپیکیاتور و توماتیس (۲۰۲۰) برای تبیین این پدیده به نظریه جدیدی در حوزه انقلاب جنسیتی اشاره می‌کند. این نظریه می‌گوید انقلاب جنسیتی دو مرحله دارد در نخستین مورد زنان شروع به مشارکت در بازار کار و دستگاه‌های آموزشی می‌کنند و شروع به ورود به نهادهای سیاسی می‌کنند. در نتیجه، افزایش آمار طلاق و به تعویق انداختن فرزندآوری، به‌ویژه در میان زنان با تحصیلات عالی و شغل گرا، وجود دارد در مرحله دوم، نقش‌های جدید زنان از نظر اجتماعی توسط جامعه پذیرفته می‌شود

^۱. Kim

و به نوبه خود، مردان بیشتر درگیر کارهای خانه و مراقبت از کودکان می‌شوند. براساس این رویکرد وضعیت جدید منجر به معکوس شدن روند نرخ باروری و ثبات اتحادیه‌ها می‌شود (Impicciatore & Tomatis, 2020).

میزنبرگ (۲۰۰۷) به تأثیر افزایش آگاهی از روش‌های جلوگیری از باروری اشاره دارد و می‌گوید بر مبنای «نظریه تکامل» انسان‌ها تمایل زیادی به کودکان ندارند. انسان‌های قدیم مانند سایر حیوانات، از مکانیسم تولیدمثل اطلاعی نداشتند و نمی‌توانستند از انتخاب آگاهانه برای تنظیم رفتار تولیدمثلی خود استفاده کنند و حتی پس از اینکه آن‌ها در مورد ارتباط بین آمیزش جنسی و زایمان یاد گرفتند، تا قرن ۱۹ یا ۲۰ به طور مداوم از این دانش برای تنظیم خانواده استفاده نکردند (Meisenberg, 2007). او در پژوهشی دیگر بر مبنای «تئوری عقلانی» می‌گوید در سطوح پایین توسعه، نرخ زادوولد بالاست زیرا افراد فرزند آوری را تحت کنترل خود نمی‌دانند. تحصیلات ابتدا به ابراز تمایل کلامی برای خانواده‌های کوچک‌تر و سپس به استفاده مؤثرتر از پیشگیری از بارداری منجر می‌شود (میزنبرگ، ۲۰۰۸).

کونت^۱ (۲۰۲۰) با استناد به «نظریه ایده پردازی» می‌گوید: زنان تحصیل کرده‌تر ممکن است از طریق مدرسه، اجتماع و قرار گرفتن در معرض شبکه‌های ارتباطی جهانی، ایده‌های متفاوتی درباره اندازه خانواده موردنظر بیاموزند.

به‌طورکلی در پژوهش‌ها سه نوع نظریه در تبیین رابطه تحصیلات و باروری مورد استفاده قرار گرفته بودند: الف) نظریات ناظر به مباحث اقتصادی که ارجاع بیشتری داشتند مانند نظریه هزینه فرصت و مباحث مربوط به سرمایه انسانی. ب) نظریات ناظر به مباحث فرهنگی مانند نظریه نقش‌ها و نظریه ایده پردازی و در نهایت ج) نظریات ناظر به مباحث زیستی همچون نظریه تکامل که به ندرت و به صورت مکمل سایر نظریات مورد استفاده قرار گرفته بودند.

۴. روش پژوهش

رویکرد عمومی این تحقیق، کیفی است. تمرکز اصلی پژوهش کیفی بر کشف معانی‌ای است که خود افراد درگیر در محیط به مسئله پژوهش می‌دهند (کرسول، ۱۳۹۱) در این پژوهش هدف، کشف

¹ Comett

تلقی دانشجویان نسبت به فرزندآوری است. گردآوری داده‌های پژوهش در دو مرحله انجام شد در مرحله اول با استفاده از روش گلوله برفی ۱۵ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های صنعتی شریف، علم و صنعت، امیرکبیر، تهران و علامه طباطبایی (۱۰ زن و ۵ مرد) شناسایی شدند و با آن‌ها مصاحبه عمیق نیمه ساخت‌یافته انجام شد. در جدول زیر مشخصات مصاحبه‌شوندگان ارائه شده است.

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان

جنس	دانشگاه	تاهل و مجرد	مقطع تحصیلی کنونی
مرد	تربیت مدرس	متاهل	دکتری
زن	تهران	متاهل	دکتری
زن	علم و صنعت	متاهل	کارشناسی ارشد
زن	تهران	متاهل	دکتری
مرد	تهران (فارابی)	متاهل	دکتری
زن	تهران	متاهل	دکتری
مرد	تهران	مجرد	کارشناسی ارشد
زن	علامه طباطبایی (ره) / سمنان	متاهل	دکتری
زن	تهران / باقرالعلوم (ع)	متاهل	دکتری
مرد	امیرکبیر / دانشگاه علامه	متاهل	کارشناسی ارشد
مرد	شریف	مجرد	کارشناسی
زن	تهران	متاهل	دکتری
مرد	امیرکبیر	متاهل	دکتری
زن	تهران	متاهل	دکتری
زن	تهران / دانشگاه اصفهان	متاهل	دکتری

برای رسیدن به فهم دقیق‌تر از ابعاد مسئله و رسیدن به تنوع بیشتر در نمونه‌ها، با استفاده از یافته‌های اولیه چالش‌های پیش‌روی فرزندآوری استخراج شدند و سؤالات جدیدی تدوین و در قالب پرسشنامه الکترونیکی در فضای مجازی (گروه‌های دانشگاهی) منتشر شدند. در این پرسشنامه که به صورت کیفی و با سؤالات بازطراحی شده بود؛ تلقی مجردها نسبت به ازدواج و فرزندآوری در کنار ذهنیت متأهلین موردتوجه قرار گرفت و از چشم‌انداز دانشجویان نسبت به تعداد فرزندشان، نیازمندی‌ها و موانع فرزندآوری و تلقی و برخورد اساتید، کادر علمی و دانشجویان نسبت به فرزندآوری سؤال شد. در نهایت ۶۰ پاسخ معتبر دریافت شد.

مجموعاً ۵۴ زن و ۶ مرد دانشجو که ۱۳ نفر آن‌ها مجرد و ۴۷ نفر متأهل بودند به سؤالات پاسخ دادند. از این میان ۱۶ نفر در مقطع کارشناسی، ۲۶ نفر در مقطع ارشد و ۱۵ نفر در مقطع دکتری تحصیل می‌کردند و سه نفر مقطع تحصیلی‌شان مشخص نبود. پاسخ‌دهندگان از رشته‌های: «فیزیک، مدیریت رسانه، زیست، نرم‌افزار، نانو فناوری، مهندسی کامپیوتر، روانشناسی، بیوتکنولوژی، نانو مواد، مهندسی برق، مهندسی پدافند غیرعامل، اقتصاد، گرافیک، مدیریت فناوری اطلاعات، شهرسازی، حقوق، شیلات، فلسفه تعلیم و تربیت، مهندسی بهداشت محیط، ارتباطات، مطالعات زنان، جامعه‌شناسی، مدرسی معارف اسلامی، شیعه‌شناسی، صنایع غذایی، عمران، مدیریت، اندیشه سیاسی در اسلام، حسابداری، الهیات، ارتباط تصویری، علوم تربیتی، ریاضی کاربردی، علوم آزمایشگاهی، مهندسی آی تی، علوم اجتماعی، علوم سیاسی، مدرسی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، زبان عربی، ادبیات فارسی، فلسفه، مامایی» و از دانشگاه‌های: «تهران، الزهراء، صداوسیما، مشهد، صنعتی شریف، شهید بهشتی، آزاد، صنعتی مالک اشتر، آزاد علوم تحقیقات، علمی کاربردی، آزاد تهران مرکز، بهبهان، تربیت مدرس، دولتی شیراز، صنعتی اصفهان، موسسه آموزش عالی رهیویان سیدالشهدا، علم و صنعت، پیام نور، شاهد، فرهنگیان، علامه طباطبایی (ره)، دولتی اراک، امیرکبیر، علوم پزشکی یزد، خواجه‌نصیرالدین طوسی، دولتی مازندران، ادیان و مذاهب، دولتی قم، فردوسی، جامعه المصطفی، دولتی تربت حیدریه و لار» بودند.

داده‌ها با روش تحلیل مضمون مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفتند. در این روش، مضامین یا الگوهای داده‌ها را می‌توان به روش استقرایی (مبتنی بر داده) و روش قیاسی (مبنی بر نظریه) شناخت (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۴). در پژوهش پیش رواز روش استقرایی برای استخراج کدها استفاده شد. مصاحبه‌ها پس از پیاده‌سازی به پرسشنامه‌ها اضافه شده و بر مبنای الگوی آترید استرلینگ (۲۰۰۱) در یک فرآیند رفت و برگشتی کدگذاری شدند؛ با مطالعه اولیه متن مضامین «پایه» مشخص شدند، این مضامین بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌ها باهم ادغام شدند و مضامین «سامان دهنده» را شکل دادند و از ترکیب آن‌ها «مضامین فراگیر» به وجود آمدند. به منظور سنجش اعتبار یافته‌ها کدگذاری توسط سه پژوهشگر نویسنده به‌طور کامل انجام و تطبیق داده‌شد و یکی از استادان حوزه مطالعات زنان بر روند پژوهش نظارت داشتند و از نظرات ایشان برای اصلاح سؤالات و تأیید یافته‌ها استفاده‌شد.

یافته‌ها

در روند تحلیل ۷۵ مضمون پایه‌ای، ۸ مضمون سازمان‌دهنده و ۲ مضمون فراگیر شناسایی شدند. در جدول شماره (۲) مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده آمده‌اند.

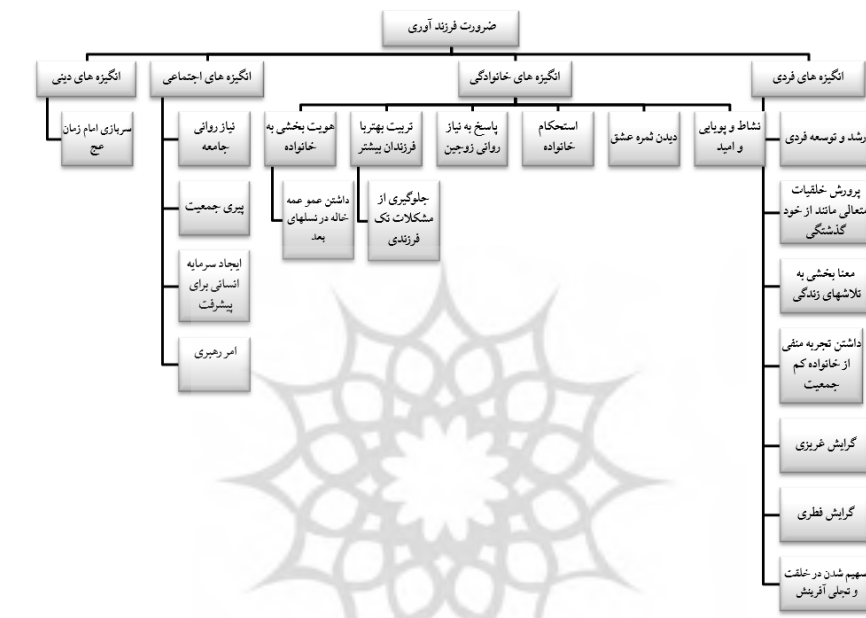
جدول ۲. مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
انگیزه‌های فردی	ضرورت فرزندآوری
انگیزه‌های خانوادگی	
انگیزه‌های اجتماعی	
انگیزه‌های دینی	موانع و نیازهای پیش‌روی فرزندآوری
نیازهای اقتصادی	
نیازهای فرهنگی	
نیازهای پزشکی	
نیازهای روانی	
نیازهای حمایتی - تسهیل‌گری	

با توجه به اینکه موضوع اصلی پژوهش فرزندآوری و چالش‌های پیش‌روی آن بود مجردها، مردان و کسانی که با فرزندآوری مخالف بودند تمایل کمتری به پاسخ به سؤالات نشان دادند. بیشتر، بانوان و افرادی که تمایل به فرزندآوری داشتند ولی با چالش‌های آن درگیر بودند پاسخ‌گو بودند. در عین حال از همه اқشار نمایندگان در میان پاسخگویان وجود داشت. مثلاً یکی از دانشجویان مرد ارشد دانشگاه تهران می‌گوید: «من فرزندداشتن در ایران رو اصلاً برای خودم تأیید نمی‌کنم گرانی تورم مشکلات متعدد اصلاً اجازه فکر کردن به فرزندآوری را نمی‌ده تا اونجایی که من با اساتید و دوستانم صحبت کردم به ازدواج حتی فکر هم نمی‌کنم چه برسه به فرزند. بسیاری ازدواج را غیر ضروری یا دست و پاگیر تلقی می‌کنند و برخی هم ازدواج می‌کنند ولی فرزندآوری را به تعویق می‌اندازند». به‌طورکلی در مورد ضرورت فرزندآوری برخی از دانشجویان به انگیزه‌های فردی اشاره کردند، برخی خانوادگی و برخی اجتماعی که در نمودار شماره (۳) آمده‌است.

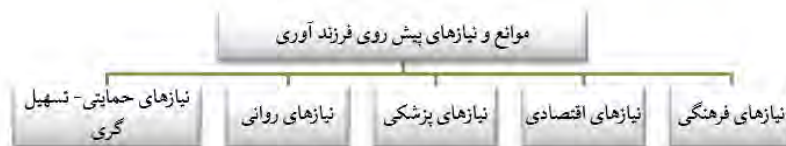
براساس یافته‌ها به نظر می‌رسد تمایل به فرزندآوری در میان دانشجویان وجود دارد ولی برخی مشکلات ساختاری مانع فکر کردن به فرزندآوری یا تعداد زیاد فرزندان هستند. برای مثال دانشجوی مرد دانشگاه شریف می‌گوید: «دانشجوه‌های مذهبی رویکردشون به فرزندآوری مثبت ولی از نظر شغل و درس فرصت ندارن ازدواج کنن چه برسه بچه داشته باشند مخصوصاً جایی مثل شریف یا برای دانشگاه‌هایی که رقابت درسی زیاد سخت‌تره»

یافته‌ها حکایت از آن داشت که بسیاری از چالش‌ها در حوزه فرزندآوری در میان همه دانشجویان مشترک هستند. در عین حال برخی از چالش‌ها در میان دانشجویان دانشگاه‌های برتر به دلیل کار علمی فشرده آن‌ها، انتظارات اساتید و ساختارهای علمی موجود در آن دانشگاه‌ها بیش از سایرین است؛ تا جایی که ممکن است تفاوت‌های اساسی در نگرش دانشجویان این دانشگاه‌ها نسبت به فرزندآوری ایجاد کند.

نمودار ۱. ضرورت فرزندآوری

در مرحله بعد، از نیازها و موانع پیش روی فرزندآوری سؤال شد. دو نوع مواجهه مختلف در میان دانشجویان با این مسئله وجود داشت. دانشجویان پسر غالباً به مشکل شغل و مسکن مناسب اشاره می‌کردند و دانشجویان دختر به نبود حمایت‌های خانوادگی تحصیلی و اجتماعی در مراقبت از فرزند. در نهایت پنج نیاز و مانع اصلی شناسایی شد.

نمودار ۲. موانع و نیازهای پیش‌روی فرزندآوری

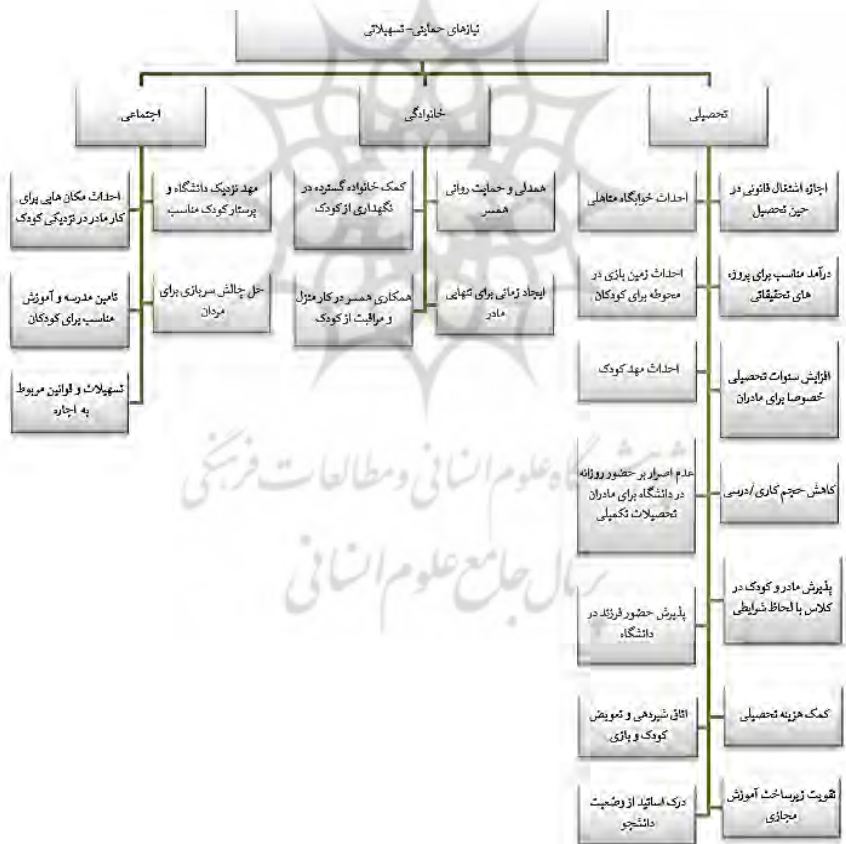
نمودار ۳. نیازهای اقتصادی

برخی داشتن شغل را در فرزندآوری تعیین‌کننده اصلی می‌دانند برای مثال دانشجوی مرد دکتری دانشگاه علم و صنعت می‌گوید: «با توجه به فراهم نبودن امکان حمایت مالی از دانشجویان، به خصوص در مقاطع تحصیلات تکمیلی، دانشجو مجبور به کار خارج از دانشگاه، جهت فراهم نمودن شرایط اداره زندگی و فرزندآوری است که حتماً موجب تطویل تحصیل و کاهش کیفیت آن خواهد شد.» برخی نیز مسکن را عامل اصلی می‌دانند. دانش‌آموخته مرد کارشناسی دانشگاه امیرکبیر و ارشد علامه طباطبایی در این زمینه می‌گوید: «به نظر من انتظارات ذهنی افراد هست که شرایط رو تعیین می‌کند اما شرایط مالی خصوصاً تأمین مسکن بسیار در آمادگی ذهنی افراد مؤثره» دانشجوی آقا دکتری دانشگاه علم و صنعت می‌گوید: «برای فرزند آوری در حد یک یا دو فرزند در شرایط معمول، شاید با داشتن شغل مناسب بتوان اقدام کرد... لیکن برای تعداد ۳ یا ۴ فرزند، با توجه به دشواری اجاره‌نشینی و ضرورت فراهم بودن فضای لازم، وجود خانه مسکونی ملکی با وسعت کافی، حتماً ضروری به نظر می‌رسد.» دانشجوی خانم ارشد علم و صنعت در این زمینه می‌گوید: «اولین نیاز تأمین مسکن است که تا توئیم خانه‌ای مناسب تأمین کنیم احتمالاً قید فرزند بیشتر را به دلیل فشار فضا بزنیم. فعلاً دو فرزند داریم و در خوابگاه متأهلی ساکن هستیم که خیلی کوچک است.»

دانشجوی آقا دکتری دانشگاه تهران به لزوم وجود تضمین‌های لازم برای اشتغال محصلان تأکید دارد: «به علت اینکه تعداد فرزندان بیشتر، صرف‌زمان بیشتری از عمر پدر و مادر را می‌طلبد و از طرف دیگر به علت محدودیت سن استخدام در ادارات و یا مشاغل، این خانواده‌ها دچار مشکل می‌شوند. لذا

نیاز است که مسئولین امور استخدامی به تعداد هر فرزند، محدودیت سنی استخدام را برای این والدین به تناسب افزایش دهند».

وضعیت مالی برای بانوان نیز تعیین کننده است. شرایط مالی مناسب امکان استفاده از خدمات برای مراقبت از فرزند را افزایش می دهد و موانع مالی موجب سختی مضاعف در تحصیل مادران می شود. دانشجوی دکتری خانم دانشگاه تهران می گوید: «مادران شاغل حداقل درآمدی برای جذب خدمات دارند، ولی مادر دانشجو علاوه بر اینکه منبع مالی مستقلی نداشته هزینه های جانبی ش هم بیشتر از سایرین هست. مثلاً تأمین هزینه مهد خودش چالش بزرگی است. علاوه بر آن استفاده از مهد یا سایر گزینه های مراقبتی رفت و آمد مادر محصل رو چند برابر می کنه. با بچه همیشه به راحتی از وسایل حمل و نقل عمومی استفاده کرد. در بسیاری از موارد همسر هم خودش دانشجو هست یا ممکنه حاضر به پرداخت هزینه های اضافی نباشد که این کار رو برای مادر پیچیده تر می کنه».

نمودار ۴. نیازهای حمایتی-تسهیلاتی

البته بخشی از مشکلات دانشجویان با در نظر گرفتن برخی تسهیلات و تغییراتی در قوانین با کمترین هزینه قابل حل هستند. در ادامه بر اساس پاسخ‌های دانشجویان سه حوزه اصلی حمایتی طبقه‌بندی شدند.

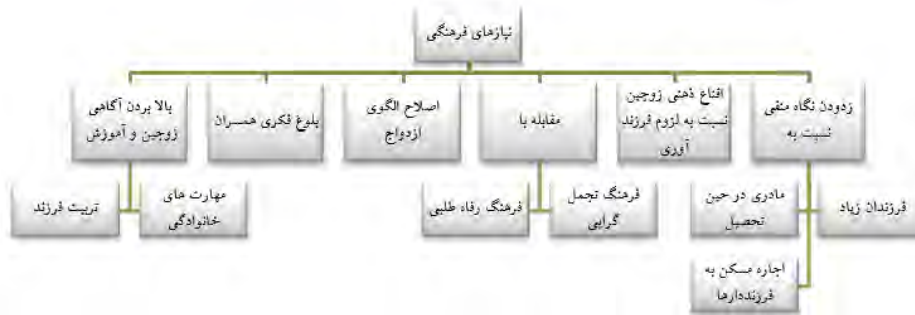
دانشجویان مرد از محدودیت اشتغال برای دانشجوی دکتری و لزوم چاره‌اندیشی دانشگاه می‌گفتند. برای مثال دانشجوی مرد دکتری امیرکبیر می‌گوید: «مهم‌ترین عامل برای جلوگیری از ازدواج و بچه‌دار شدن کسب درآمد هست دانشجویان اگر متأهل بشن و یا بچه‌دار باید کار کنن کار کردن یعنی کم گذاشتن برای دانشگاه، کم گذاشتن برای دانشگاه یعنی استاد نمیتونه مقاله زیادی با اسم شما چاپ بکنه پس بالطبع اون اصلاً شمارو قبول نمی‌کنه. یعنی هنگام ورود به رشته دکتر ازتون میپرسن متأهلید؟ میگی بله میگن پس با ما نمیتونی کارکنی حتی بعضی از اساتید شرط میکنند که اگر ازدواج نمینخوای کنی بیا با من پروژه بردار اگر نظام تأمین مالی دانشجویی درست بود یعنی مثلاً تی‌ای شدن درآمد قابل قبولی داشت یا می‌شد داخل دانشگاه پروژه‌ها تأمین مالی بشه خیلی از بچه‌ها دنبال کار خارج دانشگاه نمی‌رفتن و وقت بیشتری می‌داشتن»

دانشجوی مرد دکتری دانشگاه تربیت مدرس با اشاره به دغدغه مسکن می‌گوید: «دانشگاه ما در سال‌های گذشته تصمیم گرفت خوابگاه‌های متأهلی را تعطیل کند و به جای آن خوابگاه‌های مجردی را گسترش دهد. نامه‌نگاری‌های زیادی کردیم که فایده‌ای نداشت جز اینکه دانشجویان قبلی که خوابگاه گرفته بودند رابریون نکنند و موقتاً برایشان جایی رادر نظر بگیرند. دانشجویان جدیدی که به امید خوابگاه متأهلی تصمیم به ازدواج یا فرزندآوری داشتند پشیمان شده یا دچار تردید شدند. من شنیدم برخی دانشگاه‌های دیگر مثل علم و صنعت و دانشگاه علامه هم خوابگاه متأهلی ندارند که این خیلی بد است». دانشجوی مرد ارشد دانشگاه تهران در این زمینه می‌گوید: «برای خوابگاه متأهلی درخواست داشتم مسئول مربوطه گفت ۱۰۰ نفر جلوتر از شما در نوبتین حالا حالاها نوبت به شما نمی‌رسه یک سال دیگه مراجعه کنید. مجبور شدم خوابگاه مجردی بگیرم و خانواده را در شهرستان بگذارم». دانشجوی خانم دکتری دانشگاه تهران در همین زمینه می‌گوید: «چرا خوابگاه متأهلی فقط به مردان تعلق می‌گیرد؟ درحالی‌که اگر خانم‌های دانشجو هم بتوانند از خوابگاه استفاده کنند حداقل نیازهای خدماتی‌شان مانند پخت‌وپز یا دسترسی آسان به منابع، کتابخانه و آزمایشگاه مرتفع خواهد شد و در صورت وجود مهد در محوطه می‌توانند حمایت مراقبتی برای کودکان دریافت کنند».

دانشجویان خانم بیشتر انتظار حمایت خدماتی و کمک در مراقبت از فرزند داشتند. دانشجوی خانم دکتری دانشگاه تهران می‌گوید: «در دانشگاه و در طول تحصیل بزرگ‌ترین چالش من نبود مهد در دانشگاه بود که بتونم در ساعات برگزاری کلاس‌ها بچه‌ها رو به یه مهد مطمئن و با قیمت مناسب بسپارم. برای شرکت در کلاس‌هایی صبح مجبور بودم در دانشگاه به دنبال دانشجویانی باشم که اون ساعت کلاس ندارن و قبول کنن از بچه مراقبت کنن برای یکی از کلاس‌ها مجبور شدم هر هفته روز قبل از کلاس بچه رابه شهرستان پیش مادرم ببرم و به تهران پیام و بعد از اتمام کلاس مجدد به شهرستان برم و به تهران برگردم. یعنی در دو روز متوالی مسافت سه‌ساعته رو برم و پیام. خوب بود مکان‌های دولتی با هزینه کم (مثل خانه حیات که در حال حاضر وجود داره و خصوصی و با صرف هزینه زیاد هست) وجود داشت مثلاً شهرداری‌ها چنین مکان‌هایی رو ایجاد می‌کردند که در اون مادرهای محصل یا شاغل با بچه‌ها حضور پیدا کنند و هم‌زمان که بچه‌ها با نظارت یک مربی در حال بازی هستند مادرها در همون محیط به کار خودشون بپردازند و هر موقع نیاز شد بتونن بچه رو ببینن.» دانشجوی خانم ارشد علامه و دکتری دانشگاه سمنان لزوم حمایت‌های خانوادگی را مطرح می‌کند: «مشکلم این است که کودکم اجازه روشن کردن لب تاب به من نمی‌دهد و می‌خواهد تق‌تق دکمه‌هایش را فشار دهد. اگر از خواب شب هم بزنم، فردایش سردرد می‌گیرم نیازم این است همسرم بچه را نگه دارد ولی اون نیز سرکار است و خسته برمی‌گردد». او ادامه می‌دهد: «نیاز هست مرخصی بدون احتساب سنوات بیشتری به دانشجویان داده شود، و ام‌های بیشتری داده شود». دانشجوی خانم دکتری دانشگاه تهران می‌گوید: «بزرگ‌ترین مشکل من داشتن تمرکز هست، من که در حال حاضر در حال تدوین پروپوزال هستم نیاز دارم یک نفر چندساعتی بچه را بگیره تا بتونم روی کارم متمرکز شوم اما کسی رو ندارم». دانشجوی خانم دکتری دانشگاه صنعتی مالک اشتر از عدم تناسب امکانات با انتظارات سخن می‌گوید: «دانشگاه ما با این‌که مهدکودک داره ولی این امکان رو برای استفاده دانشجویها فراهم نمی‌کنه. از طرفی از دانشجویان انتظار داره تمام وقت دانشگاه باشه. تا به اینجای کار مشکلی که باهاش مواجه شدم مهدکودک دانشگاه هست». او از اصرارهای بی‌معنی و غیرمنطقی و بی‌دلیل اساتید به حضور بی‌استفاده در دانشگاه علی‌رغم اینکه وظایف تحصیلی کامل انجام می‌شود، شکایت دارد. دانشجویان کمی برای حل چالش‌های بالا به امکان مجازی کردن تحصیل اشاره می‌کردند که آن‌هم معایب خاص خودش را دارد.

یکی از مسائل مهم در حوزه فرزندآوری دانشجویان، فرهنگ فرزندآوری در میان آن‌هاست که رابطه

تنگاتنگی با سایر حوزه‌ها دارد

نمودار ۵. نیازهای فرهنگی

نگاه غالب دانشجویان به مسئله فرزندآوری در حین تحصیل منفی است. دانشجوی خانم دکتری شهید بهشتی در این زمینه می‌گوید: «در دانشگاه فرزندآوری معادل بی‌لیاقتی یا تبلی و خانه‌نشینی است» در این زمینه بسیاری از دانشجویان به تأثیر جو سنگین دانشگاه نسبت به فرزندآوری و حتی ازدواج اشاره می‌کنند. دانشجوی خانم ارشد دانشگاه تهران در مورد تلقی اساتید و دانشجویان نسبت به فرزندآوری در حین تحصیل می‌گوید: «بسیار بد، در دانشکده ما حتی عقد کردن هم مغایر با تحصیل تلقی می‌شود چه برسه به بچه‌دار شدن، بسیاری از اساتید نه تنها همراهی نمی‌کنند بلکه سنگ هم جلوی مادر و همسر دانشجو می‌اندازند» دانشجوی خانم دکتری دانشگاه تهران می‌گوید: «در دوران کارشناسی وقتی شیرینی ازدواجم را به دانشگاه بردم استادم در اولین مواجهه گفت: یعنی چی آدم یا درس می‌خونه یا ازدواج می‌کنه! در دوران دکتری هم بنده و یکی از دوستان یک فرزند داشتیم استاد جلو همه هم-کلاسی‌ها ما را مخاطب قرار دادند و گفتند شما دو تا دیگه حق ندارید تا پایان درستون به فرزند دیگری فکر کنید». دانشجوی آقا کارشناسی دانشگاه امیرکبیر: «وقتی برای ازدواجم شیرینی دادم یکی از بچه‌ها به شوخی گفت این شیرینی بچه‌دار شدنشه استاد گفت این خودش بچست چه به این حرفا» دیگری به خاطره تلخی از دوران تحصیلش اشاره می‌کند: «زمانی که مخالفت شدید استادم رو دیدم و با صراحت تمام نظرشون به ترک تحصیل و سرزنش بابت ازدواجم و فرزنددار شدنم» دانشجوی خانم ارشد دانشگاه تهران و دکتری دانشگاه شیراز به وجه تاریخی این تلقی فرهنگی اشاره می‌کند: «کتاب منیه‌المیرید شهید ثانی رو که می‌خواندم استادمان می‌گفتند که اگر واقعاً طالب درس هستید ازدواج نکنید و در اون کتاب یکی از موانع درس خواندن ازدواج بود. روایتی که می‌فرمودن: تمام خودت را در اختیار علم قرار بده تا علم در اختیار تو قرار بگیرد».

به نظر می‌رسد مخالفت‌ها با تحصیل به دو مسئله برمی‌گردد. یک مسئله عینی و یک مسئله فرهنگی و ذهنی. اول اینکه به دلیل نبود حمایت‌های خانوادگی و تسهیلات آموزشی سختی‌های زیادی در این مسیر وجود دارد. دانشجوی دکتری خانم تربیت مدرس در این زمینه می‌گوید: «ظاهراً (با فرزندآوری) مخالفتی ندارند ولی در عمل فرد فرزنددار راناتوان می‌بیند مخصوصاً در رشته‌های عملی، چون دانشگاه شرایط نگهداری خوبی برای مادری که کار عملی دارد یا کلاس دارد فراهم نکرده» دو اینکه به واسطه مواجهه مستمر با علوم و ساختارهای مدرن فرزند نداشتن یا کم‌فرزند داشتن یک ارزش تلقی می‌شود؛ اساتید از این کار نهی می‌کنند خانواده‌ها هم به این روند دامن می‌زنند. دانشجوی خانم ارشد دانشگاه مازندران می‌گوید: «این مسئله گاهی اوقات به تربیت ناصحیح خانواده برمی‌گردد که دخترم درس داره فعلاً فرصت ازدواج نداره یا دختر تازه استخدام شده فعلاً برای فرزند فرصت مناسبی نیست».

برخی اساتید در مرحله مصاحبه دکتری با دانشجو شرط می‌کنند که بچه‌دار نشود. دانشجوی خانم دکتری دانشگاه مالک اشتر می‌گوید: «تو مصاحبه دکتری یکی از دانشگاه‌ها استادی از من پرسیدن که قصد بچه‌دار شدن که ندارین! من گفتم دارم و خانوادم حمایت می‌کنن. خاطره از دخترشون گفتن که در دکتری بچه‌دار شد و درس رو کنار گذاشت و گفتن که نمیشه. اساتید دیگر هم تا بفهمن دانشجو باردار هست سعی می‌کنن اون رو از لیست دانشجوهاشون خارج کنن».

برخی اساتید راهنما به این شرط پایان‌نامه را می‌پذیرند که فرد قول بدهد بچه‌دار نشود. خانم دانشجوی دکتری دانشگاه شهیدبهشتی در این زمینه می‌گوید: «اساتید نسبت به فرزنددار شدن دانشجوی دکتری دیدی فراتر از منفی دارند انگار عمر و موضوع‌شان را سوزاندند. باینکه رساله و مقالاتم آماده بود استخدام متوجه شد باردارم بسیار بد برخورد کردن انگار به ایشان خیانت کردم! گفتن دستم را در گل گذاشتی چون دیگه نمی‌تونستم مجانی برای ایشون در آزمایشگاه کارکنم» دانشجوی ارشد دانشگاه صنعتی مالک اشتر می‌گوید: «افتضاح است افتضاح از قضا وقتی اساتید می‌دانند من فرزند دارم انگار بیشتر با من لج می‌کنند و از منی که در حال مرور منابع هستم می‌خوانند ۵ روز در هفته به دانشگاه بیام و این کار راکه راحت در خانه قابل انجام است در دانشگاه انجام دهم البته که آموزش بسیار مقصر است چون ساعت تعیین کرده».

دانشجوی خانم دانشگاه تهران و دکتری باقرالعلوم (ع) می‌گوید: «دانشگاه ما از ورود بچه به دانشگاه جلوگیری می‌کرد و سر این قضیه خیلی اذیت شدم. یه بار کلاس‌مون خیلی طول کشید استاد گفتن خب

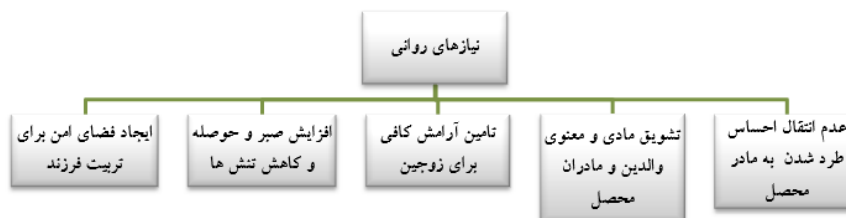

بچه رو بعد نماز بیار چون گفتم نمی‌تونم بمونم. همسرم بچه رو آورد داخل و فهمیدن بچه اومده سرکلاس... حراست من رو از کلاس کشید بیرون و این تلخ‌ترین اتفاق دوران بچه‌داریم بود».

در عین حال نگاه‌های مثبت نیز وجود دارد خانم ارشد دانشگاه فردوسی می‌گوید: «وقتی متوجه شدند دو فرزند داریم و با این حال تلاشم بیشتر از بقیه شاید بیشتر نبوده، اما هیچ‌وقت کمتر نبوده، خیلی محترمانه برخورد کرده‌اند». موارد دیگری هم از برخوردهای محترمانه اساتید و کادر گزارش دادند حتی برخی از همراهی فرزندشان در کلاس درس صحبت می‌کردند. که البته در مقایسه با نگرش‌ها و برخوردهای منفی خیلی کم بود. دانشجوی خانم ارشد دانشگاه قم می‌گوید: «بعضی اساتید درک بالایی داشتن و با همراه آوردن فرزند به کلاس مشکلی نداشتن... امتیاز ویژه هم برا مشغله مادریمون موقع نمره دادن و ارائه درس در نظر می‌گرفتند! اما اکثر اساتید نظر دارن که تحصیل در مقاطع بالا با فرزندآوری جور در نییاد!!» دانشجوی خانم ارشد دانشگاه علم و صنعت: «فرزندآوری در تحصیل بسیار سخت است و ترجیح می‌دهند دانشجوی درس خود را تکمیل کنه بعد به فرزندآوری فکر کنه. ولی نسبت به من که با بچه‌ای ۲-۳ ساله وارد دانشگاه شدم حس بدی نبود، همه نسبت به بچه ابراز علاقه می‌کردند». ارشد دانشگاه شهید بهشتی: «نیازم این هستش که دید جامعه به فرزندآوری عوض بشه و همه بارمشکلات فرزند بر دوش مادر نباشه و این مهترین چیزی هستش که می‌تونه باشه مثلاً اساتید ما الان این موضوع برایشون خیلی حل شده س بارها شده گفتن بچه تو نبری جای دیگه بیارش همین‌جا که بچه لذت نشه و این مشوق زیادی بود برای درس خوندن من نسبت به اینکه استاد هی غر بزنه و بگه چرا با بچه درس می‌خونی و...».

دانشجوی خانم ارشد دانشگاه شهید بهشتی با اشاره به یک نگاه اجتماعی غلط می‌گوید: «تصور اینه یا قبل بچه‌دار شدن ادامه تحصیل بدی یا بذاری برای بعد مدرسه رفتن بچه که زمان مضاعفی داشته باشی برای تحصیل کردن به نظرم دید مضریه برای یک زن چون تجربه خودم این بوده که بعد ۱۰ سال وارد شدم این بود که همه چیزیه که قبلاً یاد گرفتم رو یادم رفته و تمرکز خیلی کمه و باید دو برابر بقیه افراد باید زحمت بکشم چون مغزم چند سالی از فضایی که درس بودم دور بوده و اولین مشکلم این بود همه چیز یادم رفته و فاصله بین تحصیل لذت‌کننده س. و اگر القای اطرافیان و تفکر خودم نبود فاصله نمی‌نداختم».

برخی از دانشجویان به لزوم آموزش به خانواده‌ها در جهت ایجاد مهارت تحصیل در کنار فرزندآوری را به پدر و مادرها، تعامل آن‌ها با یکدیگر در حل چالش‌ها و مهارت فرزندپروری آموزش اشاره می‌کردند. دانشجوی خانم ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران: «سفرهای تفریحی برای فرزندانها ترتیب بدهند مثلاً اگر طرف فرزندان زیر ۵ سال داره مثلاً تو سال ۱۰ تا برنامه خوب فرهنگی براشون گذاشته بشه».

نمودار ۶. نیازهای روانی

نیازها و موانع روانی برخی ریشه در مباحث فرهنگی دارند و برخی به مباحث ساختاری تحصیل مرتبط می‌شوند. بسیاری از دانشجویان خصوصاً مادران با فرزندآوری حس طردشدگی دارند و نیاز به حمایت‌های روانی پیدا می‌کنند. همان‌طور که در بخش فرهنگی اشاره شد نگاه منفی نسبت به فرزندآوری در بسیاری از دانشگاه‌ها غالب است و همین باعث فشار روانی زیادی به مادران می‌شود. دانشجوی خانم دکتری دانشگاه تهران می‌گوید: «در حالی که بر خورد بدی از اساتیدم ندیدم ولی حسشون این بود که فرد وقتی بچه میاره دیگه از زندگی علمی ساقط شده و این خیلی حس عذاب آوریه».

بخشی از فشارهای روانی حاصل فقدان امکانات حمایتی مناسب از دانشجو در هنگام تحصیل است. خانم ارشد دانشگاه علم و صنعت می‌گوید: «فرزند آوری و تحصیل برای یک خانم می‌تونه دغدغه بزرگی باشه، خستگی‌ها فشار عصبی ایجاد می‌کنه. احساس عقب افتادن و جابماندن از درس‌ها حس درماندگی ایجاد می‌کنه و حتی جابماندن از رسیدگی به بچه احساس عذاب وجدان ایجاد می‌کنه» دانشجوی خانم ارشد تهران می‌گوید: «باید تسهیلاتی برای حضور مادر در جامعه فراهم بشه و زنی که بچه‌دار میشه به نوعی طرد نشه از جامعه».

دانشجوی خانم ارشد شهید بهشتی از نگرانی‌ها و استرس‌های خاص مادران محصل می‌گوید و لزوم درک و چاره‌اندیشی در این زمینه: «باید صبح زود از خواب بیدار بشم و بچه رو بیدار کنم و ببرم. برای بچه اول هم مشکل این بود خودم باید می‌آوردمش از مدرسه و گاهی خودم با استرس خیلی زیاد

از سر کلاس زودتر بلند می‌شدم تا برسیم به مدرسه. خیلی وقتاً با آژانس می‌رفت و می‌آمد و استرس داشتم و گاهی با اسنپ و مادرم و... و همه اینها مشکلاتی هستند که برای درس خواندن هم‌زمان یک مادر هست و بعضی وقتاً نه مادرم بود نه مادرشوهرم گاهی تو گروه فامیلی پیام می‌دادم و گاهی می‌بردم پیش دخترعمه یا خاله».

بخشی از مشکلات دانشجویان نیز به تأمین نیازهای اولیه زندگی برمی‌گشت. آرامش صبر و حوصله که حاصل تأمین نیازهای اولیه زندگیست و موجب ایجاد یک محیط امن از نظر روانی برای فرزندان می‌شود از دغدغه‌های مهم دانشجویان خصوصاً دانشجویان مرد در زمینه فرزندآوری بود.

البته به نظر می‌رسد عقاید دینی و فرهنگی با معنا بخشی به فرزندآوری تا حدی از بار روانی مسئله می‌کاهد. دانشجوی ارشد دانشگاه تهران می‌گوید: «فکر می‌کنم برای یک خانم سخته فرزندآوری در حین تحصیل به خاطر اینکه دانشگاه‌ها امکانات لازم برای پرستاری و مهد بچه نیست و تمام بار مسئولیت روی دوش مادر هستند این استقلال مادر رو کم می‌کند. به‌طورکلی خودم فرزندآوری رو جهاد می‌دونم اگر رنجی داره شیرینه و به نظرم یک ضرورت فوری هستش».

برخی از دانشجویان معتقدند حتی زمانی که فرد فرزند آوری را در خود سرکوب می‌کند نیز به‌نوعی تحت فشار روانی قرار می‌گیرد: «کسی که بخواد به خاطر تحصیل و دلایل مختلف بچه نیاره یجور سرکوبگری داره توش اتفاق میوفته و این خیلی بده» چراکه تمایل به داشتن فرزند تقریباً فراگیر است.

خدمات روانشناسی رایگان و دوره‌های مرتبط برای مدیریت مناسب فشار مضاعف درس و زندگی و ایجاد مشوق‌هایی که حس حمایت روانی را منتقل کند و همچنین برنامه‌های تفریحی که از بار روانی ماجرا بکاهند از نیازهای مهم دانشجویان بود. دانشجوی خانم کارشناسی دانشگاه تهران در این زمینه می‌گوید «لازمه برنامه‌های فرهنگی جدی گرفته بشه کارگاه گذاشته بشه. سفرهای تفریحی برای فرزندانها بگذارند تا کمی از این فشارها دور شوند».

بالا رفتن اطلاعات والدین محصل و حس مسئولیت‌پذیری آنها و ایده‌آل‌گرایی در بحث تربیت فرزند از دیگر عوامل روانی مؤثر در عدم اقبال به فرزندآوری بود که نیاز به چاره‌جویی دارد.

نمودار ۹. نیازهای حوزه سلامت

در نهایت مشکلات جسمی، نبود بیمه‌های درمانی و مشکلات باروری در اثر بالا رفتن سن از دیگر موانع دانشجویان در زمینه فرزندآوری بود. دانشجوی مرد دکتری دانشگاه شریف برخی از این نیازها را این‌گونه عنوان می‌کند: «... بیمه تکمیلی، تسهیلات پزشکی، نیاز به دریافت کمک حضوری از بستگان در دوران بارداری که مستلزم رفت و آمد دانشجوی خوابگاهی یا بستگان اوست و نیاز به کمک هزینه دارد. شرایط عمومی بیمارستان‌ها برای زایمان بسیار نامناسب است و زایمان در اتاق مجزا ترجیح دارد که هزینه بیشتری می‌طلبد».

برخی از لزوم درک و همراهی دانشگاه در مورد چالش‌های سلامت مادر می‌گفتند. دانشجوی دکتری خانم دانشگاه تهران می‌گوید: «من یک فرزند شیرخوار داشتم و به خاطر رفت و آمد از شهری دیگر دچار ضعف شدید جسمی شده بودم. فرزندم هم در شرایط نامناسبی قرار داشت. وقتی برای مرخصی اقدام کردم گفتند شما قبل از ورود به دانشگاه زایمان کردید و مشمول مرخصی زایمان نمی‌شوید! هیچ همراهی در این زمینه از طرف دانشگاه با بنده نشد».

برخی از دانشجویان بارداری‌های سخت را مانع فکر کردن به فرزند جدید می‌دانستند که با برخی حمایت‌های پزشکی و امکانات مراقبتی قابل ارتقا هستند. دانشجوی خانم ارشد دانشگاه علامه و دکتری دانشگاه سمنان می‌گوید: «من یک فرزند دارم و یکی هم ۵ ماهه سقط کردم. گاهی به فرزند دیگر فکر می‌کنم ولی بارداری من به صورت استراحت مطلق است و بدون کمک صددرصدی اطرافیانم ممکن نیست.» خانم دانشجوی دکتری دانشگاه تهران می‌گوید: «به خاطر بارداری‌های خیلی سختی که دارم همسرم با بارداری مجدد مخالفه و من هم تنها به یک فرزند دیگه فکر می‌کنم».

برخی از دانشجویان نیز به عقب انداختن بارداری به خاطر تحصیل و از دست دادن امکان باروری اشاره کردند. دانشجوی خانم دکتر دانشگاه تهران می‌گوید: «یک فرزند دارم و بازه بارداری را از دست دادم و گرنه دوست دارم. مشکل خاصی هم ندارم، اما بچه‌دار نمی‌شوم دیگه».

دانشجوی مرد دکتری دانشگاه تهران می‌گوید: «به‌طورکلی دغدغه‌ها و فعالیت‌های فشرده تحصیلی در بسیاری موارد مانع رسیدگی مناسب به نیازهای جسمی می‌شوند و این مسئله در مواجهه با زنان که مسئله باروری را دارند اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. دانشگاه‌ها باید برنامه‌های مناسبی برای حمایت‌های مادی و معنوی در حوزه سلامت (پزشکی، ورزش و تغذیه) از دانشجویان داشته باشند».

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله ۵ مانع و نیاز اصلی دانشجویان در مقوله فرزندآوری شناسایی شد: موانع و نیازهای اقتصادی، فرهنگی، روانی، نیازهای حوزه سلامت و نیازهای تسهیلاتی - حمایتی. نیازهای اقتصادی در میان همه اقشار اهمیت زیادی دارد ولی در مورد دانشجویان وضع متفاوت می‌شود چراکه از نظر قانونی خصوصاً در مقاطع بالای تحصیلی منع اشتغال وجود دارد و حتی اگر ممانعت به عمل نیاید کثرت اشتغالات علمی دانشجو او را از پرداختن به شغل درآمدزا بازمی‌دارد در مورد سایر عرصه‌ها نیز وضع متفاوت است. مثلاً دانشجوی خانم چالش مراقبت فرزند را دارد نه مانند خانم خانه‌دار فرصت رسیدگی تمام‌وقت به فرزند و انجام کارهای منزل را دارد و نه مانند خانم شاغل می‌تواند خدمات موردنیازش را بخرد و لذا تحت فشار زیادی قرار می‌گیرد. از لحاظ فرهنگی به مدد شعار فرزند کمتر زندگی بهتر، کم‌فرزندی در تمام سطوح جامعه به ارزش تبدیل شده است. ولی به دلیل مواجهه مستمر با علوم مدرن در دانشگاه‌ها این فرهنگ پررنگ‌تر است. عدم وجود ساختارهای حمایتی و درآمد مناسب برای دانشجویان نیز به این نگاه منفی دامن می‌زند و فرزندآوری در حین تحصیل را نامعقول جلوه می‌کنند. این نگرش‌ها و ساختارهای مکمل آن از لحاظ روانی مادر و پدر را تحت فشار قرار می‌دهند و حس طردشدگی از فضای تحصیلی به والدین خصوصاً مادران دانشجو القا می‌شود.

مقایسه پیشینه موجود در این حوزه با یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد برخی از دلایل عدم فرزندآوری در میان افراد با تحصیلات عالی مانند نبود حمایت در هنگام تحصیل و فشار نقش‌ها، محدودیت‌های بیولوژیکی در اثر بالا رفتن سن، مسائل اقتصادی، مشکل مسکن، مبادله کمی و کیفی، حساسیت نسبت به فرزند پروری و ایدئال‌گرایی مشترک هستند. تغییر هنجارهای فرهنگی و نگرش

دانشجویان نه صرفاً از طریق درونی سازی بلکه تا حد زیادی از طریق فشار ساختارها عمل می‌کند. در عین حال مواردی مانند تأثیر بهبود بالقوه شرایط اقتصادی زنان با افزایش تحصیلات، ارتباط بین ازدواج و فرزندآوری، بالا رفتن امکان و انگیزه بیشتر برای پیشگیری از بارداری، عدم جذابیت فرزند برای قشر تحصیل کرده در یافته‌ها بسیار کم‌رنگ بودند. موانع روانی تقریباً با مطالعات پیشین مشترک بودند ولی مشکلات و دغدغه‌های مربوط به حوزه سلامت در یافته‌های این پژوهش جدید بودند.

از بعد نظری یافته‌ها با فرضیه‌های برودل و دیکمن (۱۹۹۷) در مورد تأثیر نهادی آموزش از مسیر نظریه نقش‌ها همخوانی بیشتری داشت: ۱. دانش جویان هنوز برای نقش بزرگسالان آماده نشده‌اند. ۲. تحصیل زمان زیادی می‌طلبد که به نقش‌های دیگر فرصت نمی‌دهد. ۳. انتظارات هنجاری زیادی وجود دارد که طبق آن افراد متأهل باید از نظر مالی خودکفا باشند. لذا نقش دانشجویی، همسری (و والدگری) ناسازگار هستند.

در سال‌های اخیر قوانین حوزه آموزش با توجه به ضرورت‌های فرزندآوری مورد بازنگری قرار گرفته و قوانین خوبی تصویب شده است. ولی ابتدا این قوانین کم هستند و همه وجوه مسئله را در بر نمی‌گیرند و ثانیاً همان‌هایی هم که تصویب شده در بسیاری از موارد معطل مانده و اجرایی شده است برای مثال در قانون جوانی جمعیت مصوب ۱۴۰۰/۸/۱۹ تأمین خوابگاه‌های متاهلی به صورت ویژه مورد توجه قرار گرفته است و به راه‌های مختلف همچون مشارکت خیرین و وقف نیز اشاره شده است. اما شاهد عمل برخلاف آن در برخی از مراکز علمی هستیم به طوری که خوابگاه‌های موجود نیز روزه تعطیلی می‌روند. در قانون جوانی جمعیت مرخصی تحصیلی در دوران بارداری و شیردهی برای دانشجویان زن در نظر گرفته شده است. به آموزش مجازی و غیرحضوری توجه شده و در رشته‌های شب‌کار معافیت‌هایی برای مادران در نظر گرفته شده است. افزایش سقف سهمیه استاد راهنما نیز اگر اجرایی شود نگرانی‌های اساتید راهنما نسبت به دانشجویان فرزنددار کاهش می‌یابد. از مراکز علمی خواسته شده ترویج و آگاهی بخشی نسبت به وجوه مثبت ازدواج به هنگام نیاز، آموزش مهارت‌های دوران ازدواج، فرزندآوری، آثار منفی کم‌فرزندگی در خانواده و کاهش رشد جمعیت در جامعه، حرمت سقط جنین، نهادینه کردن هنجارهای صیانت از تحکیم خانواده، ایفای نقش‌های خانوادگی و مقابله با محتوای مغایر سیاست‌های جمعیتی عمل کنند (سایت مجلس شورای اسلامی، ۱۹ آبان ۱۴۰۰).

در کشورهای دیگر نیز سیاست‌ها و قوانینی در رابطه با حمایت از فرزندآوری در هنگام تحصیل وجود دارد قوانین مربوط به دانشگاه‌های دوستدار خانواده یکی از این موارد هستند. این دانشگاه‌ها

باهدف ایجاد تعادل بین کار و تحصیل و زندگی خانوادگی به برنامه‌های ویژه‌ای روی آورده‌اند. برنامه‌هایی که درعین حال هم کارمندان و هیئت‌علمی دانشگاه را پوشش می‌دهد و هم دانشجویان را. میلر و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی تجربی به ویژگی‌های دانشگاه‌های دوستدار خانواده پرداخته‌اند. پژوهشگران چهار مؤلفه کلیدی برای دوستدار خانواده بودن دانشگاه کشف کردند: ایمنی، حمایت مالی، زیرساخت‌ها و امکانات و احساس جمعی. این مؤلفه‌ها از طریق نظریه مرزی کلارک (۲۰۰۰) مجدداً تجزیه و تحلیل شدند که منجر به دو موضوع اصلی شد: زندگی ایمن و ساده در محوطه دانشگاه (مرزهای فیزیکی) و احساس حمایت (مرزهای روانی) (کوهن میلر، ۲۰۱۸). در معرفی یکی از این محیط‌ها چنین آمده است: دانشجویان متأهل دارای آپارتمان‌های استودیویی کاملاً مبله از جمله آشپزخانه هستند. ما یک مهدکودک، منطقه بازی کودکان، فروشگاه مواد غذایی، کافی شاپ و یک درمانگاه داریم. اعضای خانواده می‌توانند از استخر شنا، سالن بدن‌سازی، زمین اسکواش و بدمینتون استفاده کنند. مرکز منابع یادگیری ما نیز بخش ویژه‌ای از کتاب‌های کودکان دارد. اینجا ۲۰ درصد طبقه فعلی متأهل هستند. دوره مهارتی برای همسران برای مواجهه مؤثر با استرس برگزار می‌شود. همسران از زیرساخت‌ها نهایت استفاده را می‌برند و در کلاس‌های مختلف شرکت می‌کنند باهم به تفریح و خرید می‌روند. از آنجایی که بسیاری از همسران واجد شرایط هستند، تحصیلات دانشگاهی را نیز دنبال می‌کنند. همچنین فرصت‌هایی برای شبکه‌سازی و رشد حرفه‌ای در محوطه دانشگاه برای خانواده‌ها وجود دارد. بسیاری از همسران نیز در محوطه دانشگاه مشغول به کار می‌شوند (اولاس^۱، ۲۰۱۳). با مطالعه اجمالی صفحات دانشگاه‌های دوست‌دار خانواده به موارد زیر رسیدیم که قابل‌الگو برداری است: ۱. ارائه خوابگاه‌های متأهلی یا مخصوص والدین مجرد و فرزندشان ۲. برنامه‌ریزی درسی منعطف بر پایه تعامل دانشجو و مشاور تحصیلی دانشگاه ۳. ارائه آنلاین برخی دروس ۴. اعطای مرخصی‌های دوست‌دار خانواده مانند مرخصی‌های پدر و مادری قبل و بعد زایمان ۵. اعطای یارانه برای مراقبت از کودک ۶. اعطای غذای رایگان به کودکی که به همراه والدین به غذاخوری دانشگاه بیاید. ۷. بانک غذای رایگان برای خانواده‌هایی که دچار مشکل هستند. ۸. «دفتر کار والدین» مجهز به سیستم و امکانات مناسب برای سرگرم کردن کودک مخصوص روزهایی که مادر یا پدر به هر دلیلی مجبور می‌شوند کودک را با خود به دانشگاه ببرند. ۹. مهدکودک ساعتی / دائمی / معرفی پرستار کودک از سوی دانشگاه و تلاش برای نزدیکی مادر و کودک و در برخی موارد مراقبت رایگان از کودکان ۱۰. ممنوعیت دخانیات برای محافظت از مادران باردار و

^۱ Ullas

کودکان ۱۱. ارائه بیمه کم هزینه برای فرزندان ۱۲. ارائه مشاوره برای بارداری و فرزندخواندگی ۱۳. ارائه فضای مطالعه دوستدار خانواده مجهز به محیط بازی برای کودکان، برای مثال یک فضای مطالعه دوست دار خانواده برای والدین دارای فرزند امکانات زیر را دارد: محل مطالعه گروهی که با دیوار شیشه‌ای از فضای بازی کودکان جدا شده و به آن مشرف است/ وسایل بازی، میز برای فعالیت‌ها، و کتاب داستان برای کودکان/ سرویس‌های بهداشتی مناسب برای کودکان/ اتاق شیردهی خصوصی برای مادران شیرده/ ظرف‌شویی برای پر کردن و تمیز کردن شیشه شیر/ صندلی گهواره‌ای برای تغذیه/آرامش دادن به نوزادان/ فضای بازی سرپوشیده که به طور خاص برای کودکان کوچک‌تر طراحی شده است/ همچنین شامل آب‌نما و دو ایستگاه کاری کامپیوتری. ۱۴. تعبیه محل‌های شیردهی به نوزاد با دستگاه ذخیره شیر در دانشگاه ۱۵. تعبیه محل تعویض پوشک برای نوزاد ۱۶. تعبیه محل‌هایی برای استراحت مادران باردار در دانشگاه ۱۷. برنامه‌ها و رویدادهای جانبی برای فعالیت مشترک کودکان و والدین مانند شب علم خانواده ۱۸. برخی دانشگاه‌ها مجهز به خدمات حمل‌ونقل، خشک‌شویی و زمین‌بازی هستند. ۱۹. کارت شناسایی خانوادگی برای استفاده همسر و فرزندان دانشجو از امکانات علمی تفریحی و بهداشتی دانشگاه ۲۰. ارائه کمک هزینه خوابگاه ۲۱. ارائه تسهیلات برای افرادی که والدین سالمند دارند. ۲۲. ارائه وام‌های اضطراری برای والدین مجرد

این دانشگاه‌ها با اشاره به اینکه مادر یا پدری که فعلاً شغل ندارد یا پاره‌وقت کار می‌کند ممکن است منبع مالی خوبی برای تحصیل نداشته باشند، طرح‌ها و امکانات حمایتی مثل تغذیه و یارانه‌های مراقبت از فرزند به او می‌دهند. برخی از این دانشگاه‌ها بورسیه‌هایی برای تحصیل مادر یا پدرهای مجرد در نظر گرفته‌اند.^۱

^۱ برگرفته از سایت‌های دانشگاه‌های دوستدار خانواده:

<https://lib.byu.edu/services/family-friendly-study-room/>
<https://www.uni-hohenheim.de/en/family-friendly>
<https://www.ncl.ac.uk/who-we-are/equality/family/>
<https://www.uni-stuttgart.de/en/university/profile/family-friendly/>
<https://www.familiengerecht.uni-bayreuth.de/en/>
<https://www.uni-heidelberg.de/en/university/about-the-university/family-friendly-university>
<https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/towards-family-friendly-university-research-evidence-student-parents-and-implications>
<https://www.rwth-aachen.de/cms/root/Die-RWTH/Profil/~xfa/Familiengerechte-Hochschule/?lidx=1>
<https://www.uni-bonn.de/en/university/equal-opportunity/family-friendly-university>
<https://www.accreditedschoolsonline.org/resources/most-parenting-friendly-colleges-by-state/>
<https://www.thebestcolleges.org/the-20-best-colleges-for-single-parents/>
 Hopkins. K. (2011, March 23). Child-Friendly College Programs for Parents: Balance raising your child and earning a degree at these schools. from <https://www.usnews.com/education/best-colleges/articles/2011/03/23/child-friendly-college-programs-for-parents>
<https://intelligent.com/best-colleges-for-students-with-children/>
<https://singlemotherguide.com/colleges-for-single-parents/>

پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی مواجه بوده است. در روند پژوهش افرادی که نسبت به ازدواج و فرزندآوری دید منفی داشتند، تمایل کمتری به شرکت در مصاحبه و شرکت در پرسشنامه الکترونیک نشان دادند. بیشترین مشارکت از سوی دانشجویانی بود که تمایل درونی به فرزندآوری داشتند ولی به خاطر موانع پیش رو آن را گزینه مناسبی برای خود نمی‌دیدند. از سوی دیگر دانشجویان مرد در حالی که نظرشان در حوزه فرزندآوری بسیار اثرگذار بود از پرداختن به آن اجتناب می‌کردند و کمتر حاضر به پاسخگویی می‌شدند. به نظر می‌رسد برای رسیدن به شناخت درست از موانع فرزندآوری در میان دانشجویان، فهم معنای فرزندآوری و ازدواج در میان افرادی که نظر منفی به این مسئله دارند و همچنین مردان دانشجو اساسی باشد. لذا طراحی پژوهش‌هایی که به‌طور غیرمستقیم به تلقی این‌گونه افراد نسبت به فرزندآوری بپردازد به‌طور خاص بر مردان متمرکز باشد ضروری است.

ملاحظات اخلاقی در پژوهش

رعایت اخلاق پژوهش: این مقاله با رعایت اصول اخلاق پژوهش‌های انسانی شکل گرفته است.

حمایت مالی: هیچ حمایت مالی برای این مطالعه وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان: نویسنده اول، مسئول اجرای مطالعه و تهیه پیش نویس مقاله است و نویسنده دوم و سوم در فرایند مصاحبه، تدوین پرسشنامه آنلاین و تحلیل داده‌ها همکاری کردند. همه نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید کردند.

تضاد منافع: این پژوهش به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با منافع حقوقی و حقیقی تعارض ندارد.

قدردانی: از اساتیدی که در شکل‌گیری طرح مقاله و تدوین یافته‌ها راهنمایی کردند تشکر می‌کنیم.

همچنین از مشارکت کنندگان در مصاحبه و پرسشنامه الکترونیک کمال تشکر را داریم.

دسترسی داده‌ها: داده‌هایی که از این مطالعه پشتیبانی می‌کنند به دلیل حفظ محرمانگی داده‌ها در

دسترس عموم نیستند. در صورت تقاضا با ایمیل (f.malekkhani@ut.ac.ir) تماس بگیرید.

منابع

- اکبری، سپیده، شعاع کاظمی، مهرانگیز. (۱۴۰۱). چالش‌های فرزندآوری در زنان تحصیلکرده دارای سه فرزند و بیشتر و راهبردهای ترغیبی. مطالعات زن و خانواده، ۱۰(۴)، ۸۱-۱۰۳. doi: 10.22051/jwfs.2023.38895.2813
- باقری، شهلا؛ مداحی، جواد؛ لطفی خاچکی، طاهره. (۱۳۹۸). بساخت معنایی تأخیر سن ازدواج بر اساس نظریه‌ی زمینه‌ای (مطالعه‌ی موردی): دانشجویان دختر شهر مشهد. نشریه زن در توسعه و سیاست، ۶۳. ۶۹-۴۳

<https://lib.byu.edu/services/family-friendly-study-room/>

<https://singlemotherguide.com/colleges-for-single-parents> https://www.uni-hohenheim-de.translate.goog/en/childcare?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=fa&_x_tr_hl=fa&_x_tr_pto=wapp/

<https://www.familiengerecht.uni-bayreuth.de/en>

<https://studentparents.eku.edu/>

<https://www.ncl.ac.uk/who-we-are/equality/family/>

- بانکی پور فرد، امیرحسین؛ کلانتری، مهدی؛ مسعودی نیا، زهرا. (۱۳۹۰). درآمدی بر آمار ازدواج جوانان در ایران. نشریه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی. ۱۵(۳). ۲۶-۴۷
- چابکی، ام‌البین. (۱۳۹۵). روایت دختران ۴۵ سال به بالای شهر تهران از علل تجرد قطعی. نشریه مطالعات اجتماعی ایران ۱۰(۲)
- حاجیان، بهجت؛ مکتوبیان، مریم. (۱۳۹۴). تجربه‌ی زیسته‌ی زنان از فرزندآوری: مطالعه زنان متأهل شاغل و با تحصیلات دانشگاهی شهر اصفهان. نشریه جمعیت. شماره ۹۱ و ۹۲ (۵). ۱۱-۳
- حسینی، محمدرضا. (۱۳۹۲). بررسی آثار و پیامدهای رشد سریع جمعیت بر «مضيقه ازدواج» و تجرد دختران (تحلیلی بر تجرد قطعی دختران به مثابه یک مسئله اجتماعی: چالش‌ها و راهکارها. نشریه معرفت. ۱۸۹. ۱۱۷-۱
- رجبی، عباس. (۱۳۸۶). سن ازدواج؛ عوامل افزایش و راهبردهای کاهش آن ادیان، مذاهب و عرفان. نشریه معرفت. ۱۱۲. ۱۵۴-۱۴۳
- سفیری، خدیجه. (۱۳۸۶). زنان و تحصیلات دانشگاهی. نشریه زبان و ادبیات فارسی. شماره ۵۶ و ۵۷. ۱۰۱-۱۲۸
- سفیری، خدیجه. (۱۳۸۶). زنان و تحصیلات دانشگاهی. نشریه مسائل اجتماعی ایران. ۸۵(۵۶-۵۷). ۱-۹۷
- عابدی جعفری، حسن. تسلیمی، محمد سعید. فقیهی، ابوالحسن. شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰) تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۹۱-۱۹۸.
- قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت، تاریخ تصویب: ۱۹/۰۸/۱۴۰۰ برگرفته از <https://rc.majlis.ir>
- کاوه فیروز، زینب؛ کاظمی پور، شهلا؛ رنجبر، مرتضی. (۱۳۹۳). تعیین‌کننده‌های اجتماعی جمعیتی افزایش سن ازدواج (دانشجویان زن تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های تهران. نشریه زن در توسعه و سیاست. ۴۶. ۴۴۹-۴
- کرسول، جان دبلیو. (۱۳۹۱). طرح پژوهش: (رویکردهای کمی، کیفی و شیوه ترکیبی). ترجمه: حسن دلتابی فرد، علی صالحی. نشر مترجمان.
- گرایلی، محمدباقر؛ پناهی، محمد اخلاق. (۱۳۹۵). افزایش سن ازدواج زنان، علل و پیامدها. نشریه پژوهش‌های نوین در گستره تاریخ، فرهنگ و تمدن شیعه. ۶. ۸۸-۱۰۰
- گفت‌وگو با پروفیسور داریوش فرهود- بخش سوم: فرار مغزها یا فرار ژن‌ها؟. (۱۴۰۰، ۱ دی). برگرفته از <https://isna.ir/>
- میر معزی، سید حسین. (۱۳۸۳). هزینه فرصت سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی. فصلنامه اقتصاد اسلامی، پیاپی ۱۶ (زمستان ۱۳۸۳)
- هرمزی، حسین. (۱۳۹۵). اختلاف معنادار تعداد دانشگاه‌ها در ایران و جهان. برگرفته از <https://isna.ir/>
- Akbari, S. Shua Kazemi, M. (2022). Childbearing challenges in educated women with three or more children and persuasive strategies. *Women and Family Studies*, 10(4), 81-103. doi: 10.22051/jwfs.2023.38895.2813 [link]Bagavos, C., & Tragiki, A. (2017). The compositional effects of education and employment on Greek male and female fertility rates during 2000–2014. *Demographic Research*, 36, 1435-1452.
- Brand, J. E., & Davis, D. (2011). The impact of college education on fertility: Evidence for heterogeneous effects. *Demography*, 48(3), 863-887.
- Brüderl, J., & Diekmann, A. (1997). Education and Marriage. A comparative study. Unveröffentlichtes Arbeitspaier.
- BYU supports young parents with new family-friendly study room. (2017, October 4). from <https://universe.byu.edu/2017/10/04/byu-supports-young-parents-with-new-family-friendly-study-room/>

- Chaudhury, R. H. (1984). The influence of female education, labor force participation, and age at marriage on fertility behavior in Bangladesh. *Social Biology*, 31(1-2), 59-74.
- Ciccolella, F. (2019). Thanks to education, global fertility could fall faster than expected. from <https://www.economist.com/international/۰۲/۰۲/۲۰۱۹/thanks-to-education-global-fertility-could-fall-faster-than-expected>
- CohenMiller, A. S., Saburova, A., & Sagitova, R. (2018). What is a Family-Friendly University Campus? A Pilot Study to Develop Student Research and Provide Practical Results. *American Journal of Qualitative Research*, 2(2), 103-119
- Cornett, A. (2020). Analyzing the Relationship Between Female Education and Fertility Rate. *Drake Undergraduate Social Science Journal*.
- Elina Pradhan. 2015. "Female education and childbearing: A closer look at the data." World Bank Blog. <http://blogs.worldbank.org/health/femaleeducation-and-childbearing-closer-look-data>.
- Götmark, F., & Andersson, M. (2020). Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC Public Health*, 20(1), 1-17.
- Haq, I. (2018). Relationship between age at marriage, education and fertility among residence of Bangladesh. *Am J Soc Sci Res*, 4(2), 33-39.
- Hoem, J. M. (1986). The impact of education on modern family-union initiation. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 113-133.
- Hu, M., & Sun, Z. (2021). Too educated to be married? An investigation into the relationship between education and marriage in China. *Journal of Family Studies*, 1-19.
- Impicciatore, R., & Tomatis, F. (2020). The nexus between education and fertility in six European countries. *Genus*, 76(1), 1-20.
- Impicciatore, R., & Zuanna, G. D. (2017). The impact of education on fertility in Italy. Changes across cohorts and south-north differences. *Quality & Quantity*, 51, 2317-2293.
- Ji, H., & Yan, R. (1997). A study on the reproductive health of married graduate students. *Chinese journal of population science*, 9(3), 171-185.
- Kim, J. (2016). Female education and its impact on fertility. *IZA World of Labor*.
- Kreyenfeld, M., & Konietzka, D. (2008). Education and fertility in Germany. *Demographic change in Germany: The economic and fiscal consequences*, 165-187.
- Lam, D., Sedlacek, G., & Duryea, S. (2016). Increase in women's education and fertility decline in Brazil. *Anais*, 89-118.
- Mallinckrodt, B., & Leong, F. T. (1992). Social support in academic programs and family environments: Sex differences and role conflicts for graduate students. *Journal of Counseling & Development*, 70(6), 716-723.

- Marini, M. M. (1978). The transition to adulthood: Sex differences in educational attainment and age at marriage. *American sociological review*, 483-507.
- Martin, T. C. (1995). Women's education and fertility: results from 26 Demographic and Health Surveys. *Studies in family planning*, 187-202.
- Meisenberg, G. (2008). How universal is the negative correlation between education and fertility?. *Journal of Social Political and Economic Studies*, 33(2), 205.
- Nozaki, Y. (2017). The effects of higher education on childrearing fertility behavior in Japan. *International Journal of Social Economics*, 44(5), 653-669
- Requena, M., & Salazar, L. (2014). Education, marriage, and fertility: The Spanish case. *Journal of Family History*, 39(3), 283-302.
- Rindfuss, R. R., Bumpass, L., & St. John, C. (1980). Education and fertility: Implications for the roles women occupy. *American sociological review*, 431-447.
- Rindfuss, R. R., Morgan, S. P., & Offutt, K. (1996). Education and the changing age pattern of American fertility: 1963-1989. *Demography*, 33(3), 277-290.
- Rowe, D. C., Jacobson, K. C., & Van den Oord, E. J. (1999). Genetic and environmental influences on vocabulary IQ: Parental education level as moderator. *Child development*, 70(5), 1151-1162
- 2007Shen, D. (2018). Better Educated, Fewer Divorces: The Impact of College Education Quality on Marriage Outcomes.
- Susan Ullas, s. (2013). Wives get clubby on B-school campuses. from <https://timesofindia.indiatimes.com/>
- The Decline in Fertility: The Role of Marriage and Education. (2022, July 8). from <https://budgetmodel.wharton.upenn.edu/issues/19/2022/decline-in-fertility-the-role-of-marriage-and-education>
- Vikram, K. (2023). Modern Marriage in a Traditional Society: The Influence of College Education on Marriage in India. *Journal of Family Issues*, 0192513X231155591.
- Weinberger, M. B. (1987). The relationship between women's education and fertility: selected findings from the Attridge-Stirling, J. (2001), "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research", *Qualitative Research*, Vol. 1, No. 3, Pp. 385-405.
- World Fertility Surveys. *International Family Planning Perspectives*, 35-46.

